

Psychosociale veranderingsprocessen binnen de adolescentieperiode

Hoe de Cultureel Maatschappelijk Vormer adolescenten kan
ondersteunen in het proces naar de volwassenheid

Roos M. Raab
juni 2005

Psychosociale veranderingsprocessen binnen de adolescentieperiode

Hoe de Cultureel Maatschappelijk Vormer adolescenten kan ondersteunen
in het proces naar de volwassenheid

Scriptie ter afsluiting van de opleiding Culturele en Maatschappelijke Vorming

Roos M. Raab

Cultureel Maatschappelijke Vorming - Haagse Hogeschool

Begeleider: José Kouwenhoven

14 juni 2005

Voorwoord

Voor u ligt mijn scriptie, geschreven in de periode van februari tot juni 2005, met als titel:

*“Psychosociale veranderingsprocessen binnen de adolescentieperiode,
hoe de CMV'er adolescenten kan ondersteunen in het proces naar de volwassenheid”.*

Aanleiding voor dit onderwerp is mijn derdejaars stage bij het Leerwerk Centrum Zoetermeer. Tijdens deze stage heb ik 5 maanden lang met de doelgroep voortijdig schoolverlaters gewerkt. Deze groep bestond uit jongeren in de leeftijd van 16 tot 21 jaar. Allen hadden dikwijls een zeer complexe achtergrond dat ertoe had geleid dat men ging spijbelen en uiteindelijk deed besluiten te stoppen met hun opleiding. Samen met een collega begeleidde ik deze groep in het moeilijke proces om de motivatie terug te vinden om terug te keren naar school of door te stromen naar werk.

Ik heb enorm veel geleerd en met name over de wijze waarop ik deze jongeren moet benaderen. Enthousiasme, vertrouwend opstellen en een positieve benadering zijn hierbij kernbegrippen.

Tevens stuitte ik tijdens het proces om de motivatie terug te vinden op ingewikkelde problematiek onder deze jongeren die kenmerkend zijn voor de adolescentieperiode. Anders gezegd, deze problematiek is kenmerkend voor het proces van opgroeien en dus volwassen worden.

Jongeren hebben mij destijds geboeid en zullen dit altijd blijven doen.

In deze scriptie wil ik voor mijzelf en de lezer grondig naar de processen kijken die zich voltrekken in het leven van jongvolwassenen. Daarnaast zal ik een specifieke groep onder de loep nemen, zodat ik theorie en praktijk aan elkaar kan koppelen.

Als laatste wil ik op deze plaats mijn scriptiebegeleider José Kouwenhoven bedanken die mij geholpen heeft met het schrijven van deze voornamelijk theoretisch onderlegde scriptie.

Roos M. Raab
CMV- Haagse Hogeschool
Juni '05

Inhoud

Inleiding	pag. 1
------------------	--------

Deel 1 Literatuurstudie

Hoofdstuk 1 Veranderingen in de sociale rol

Inleiding	pag. 3
1.1 Inhoud sociale rol	pag. 3
1.2 Leerprocessen	pag. 4
1.2.1 Leren door imitatie	pag. 4
1.2.2 instrumenteel leren	pag. 5
1.3 Leertheorieën	pag. 5
1.4 Sociale rolverandering in onze cultuur	pag. 9
1.4.1 Wat mensen van elkaar verwachten	pag. 9
1.5 Invloedsferen	pag. 10
2.5.1 Het gezin	pag. 10
2.5.2 De school	pag. 11
2.5.3 Leeftijdsgenoten	pag. 12
1.6 Samenvatting	pag. 13

Hoofdstuk 2 Identiteitsontwikkeling

Inleiding	pag. 15
2.1 Verschillende betekenissen van het begrip identiteit	pag. 15
2.2 Proces van identiteitsontplooiing	pag. 17
2.3 belangrijke factoren bij de identiteitsontplooiing	pag. 19
2.3.1. Voorafgaande persoonlijkheidsontwikkeling	pag. 19
2.3.2 De maatschappij	pag. 20
2.4 Zelfreflectie	pag. 21
2.5 Zelfwaardering en gevoel van eigenwaarde	pag. 22
2.6 Samenvatting	pag. 23

Deel 2 CMV in de praktijk

Inleiding	pag. 24
-----------	---------

Hoofdstuk 3 Adolescentieproblematiek in de praktijk

Inleiding	pag. 25
3.1 Adolescentieproblematiek en mogelijke belemmeringen	pag. 25
3.2 Voortijdig schoolverlaten	pag. 29
3.3 Het Leerwerk Centrum, een verkenning van de praktijk	pag. 30
3.3.1. Persoonlijke Investerings training	pag. 30
3.4 Ervaringen met adolescenten	pag. 31

Hoofdstuk 4 De rol van de Cultureel Maatschappelijk Vormer

Inleiding	pag. 34
4.1 De rolvervulling van de CMV'er	pag. 34
4.1.1 De CMV'er als signaleerder	pag. 34
4.1.2 De CMV'er als bemiddelaar	pag. 35
4.1.3 De CMV'er vertrouwenspersoon	pag. 35
4.1.4 De CMV'er als activeerder en stimuleerder	pag. 35
4.1.5 De CMV'er als ontwerper van een krachtige leeromgeving	pag. 36
4.2 Een gerichte aanpak en benadering van adolescenten	pag. 37
4.2.1 Het vertrekpunt van de CMV'er; coachende stijl	pag. 37
4.2.2 Contact leggen en onderhouden	pag. 38
4.2.3 Werkvormen	pag. 41
4.3 Algemene conclusie	pag. 42
Nawoord	pag. 45
Literatuur	pag. 46

Deel 1
Literatuurstudie

“Psychosociale veranderingsprocessen binnen de adolescentieperiode”

Inleiding

...De adolescentie is de periode waarin men geen kind meer is en ook nog niet volwassen. De jongere wordt geconfronteerd met ingrijpende veranderingen in de verwachtingen welke anderen hebben als het gaat om gedrag. De sociale rol verandert. De jongere gaat zelf opvattingen vormen en wil zelf beslissingen nemen; hij vormt een identiteit...

Met de term adolescentie wordt doorgaans de periode van ongeveer het 17^e tot 22^e levensjaar bedoeld en de psychosociale ontwikkeling die zich voordoet. In de adolescentieperiode staat het zoeken naar eigen normen en waarden, eigen idealen en een eigen zelfstandig bestaan centraal. De adolescent ervaart zich als een autonoom en zelfstandig mens, maar heeft nog niet de vorm gevonden om zich als zodanig te realiseren. Het eindpunt van de adolescentieperiode omschrijft men als het bereiken van de volwassenheid. De jongere gaat op eigen titel deelnemen aan de maatschappij.

De maatschappelijke volwassenwording gaat niet zonder slag of stoot. Binnen de adolescentie spelen er onder andere twee belangrijke persoonlijke psychosociale veranderingsprocessen af die duiden op groei. Van een adolescent wordt er enerzijds nieuwe dingen verwacht van de omgeving als het gaat om gedrag, men spreekt van een *sociale rolverandering*. Anderzijds is het *vormen van een identiteit* een belangrijk proces in de adolescentieperiode.

Wat betreft de verwachtingen van de omgeving is te stellen dat de adolescent belangrijke keuzes moet maken die zijn verdere levensloop bepalen. Deze keuzes en de sociale rolverandering is ingrijpend en hangt van verschillende factoren af die zowel in de persoon als in de omgeving te zoeken zijn.

De identiteitsvorming hangt tevens af van de persoonlijkheid van de adolescent als van de omgeving.

Deze twee veranderingsprocessen die ik in deze scriptie ga belichten zijn op zichzelf al moeilijk genoeg, laat staan alle tegenstrijdige gevoelens en onzekerheden die dit met zich mee brengt. De veranderingsprocessen duiden op groei en dan met name op persoonlijke psychosociale groei.

Het is belangrijk dat de veranderingsprocessen en de mogelijke problematiek die ervaren wordt in goede banen wordt geleid. De persoonlijke normen en waarden, motivatie, visie, ervaringen en achtergrond spelen in deze veranderingsprocessen een cruciale rol.

Binnen de ontwikkelingspsychologie is veel geschreven over de adolescentieperiode. Er zijn verschillende theoretische achtergronden en algemene ontwikkelingsprincipes ontwikkeld. Daarnaast zijn er sociologisch gezien verschillende factoren die van invloed zijn op deze veranderingsprocessen.

Al met al interessant om onder de loep te nemen. De Cultureel Maatschappelijke Vormer (CMV'er) werkt met en voor groepen mensen. De CMV'er heeft na afloop van de opleiding niet voldoende bagage om als ontwikkelingspsycholoog of hulpverlener aan de slag te gaan. Toch is het verschrikkelijk interessant om het een en ander te weten over de veranderingsprocessen die zich binnen de adolescentieperiode voltrekken. Zo kan een CMV'er de rol van begeleider of coach van adolescenten vervullen en adolescenten in het proces van opgroeien ondersteunen. De kennis over veranderingsprocessen geeft meer zicht op en inzicht in bepaald vertoond gedrag.

Vanwege de mogelijke problematiek die adolescenten tijdens dit proces ervaren en de rol die een CMV'er als ondersteuner kan vervullen, heb ik gekozen voor de volgende centrale vraagstelling:

“Hoe kan de CMV'er de veranderingsprocessen die een jongere in de adolescentieperiode ondergaat ondersteunen?”

Gezien vanuit psychologisch en sociologisch perspectief.

Zoals de vraagstelling aangeeft, ga ik deze scriptie vanuit twee invalshoeken schrijven: psychologisch en sociologisch gezien. Deze zijn van grote invloed op de veranderingsprocessen die zich voltrekken. Psychologisch

duidt op de innerlijke beleving en de persoonlijkheid van de adolescent zelf. Sociologisch verwijst naar de omgeving van de adolescent.

De opbouw van de scriptie bestaat uit een literatuurgedeelte (deel één: literatuurstudie, hoofdstuk één en twee) en een deel waarin ik als CMV'er naar de praktijk kijk en antwoord geef op de centrale vraagstelling (deel twee: CMV in de praktijk, hoofdstuk drie en vier).

De theoretische verdieping in deel één gaat over de sociale rolverandering en de identiteitsontwikkeling. Voor de sociale rolverandering ga ik in op de leerprocessen die hiermee gepaard gaan (psychologisch perspectief) en de invloedsferen op deze rolverandering (sociologisch perspectief).

Bij het hoofdstuk over de identiteitsontwikkeling kijk ik naar het proces van het vormen van een identiteit (psychologisch perspectief). Ook hier is het niet uit te sluiten dat de omgeving van invloed is op dit proces en ik zal hier dan ook op ingaan (sociologisch perspectief).

In deel twee ga ik mij richten op één specifieke doelgroep uit de CMV-praktijk die gericht is op veranderingsprocessen van jongeren, zodat ik de theorie kan koppelen aan de praktijk. Vanwege mijn stage bij het Leerwerk Centrum kies ik voor de doelgroep voortijdig schoolverlaters. Het begeleiden van deze jongeren in de terugkeer naar regulier onderwijs is erg gericht op verandering en het terugvinden van de motivatie. Naast een korte beschrijving van mogelijke oorzaken van schooluitval en een beschrijving van bestaande methodieken om dit schoolverzuim terug te dringen, zal ik ingaan op hoe ik als toekomstig CMV'er adolescenten zou benaderen. Rekening houdend met het moeilijke proces van opgroeien.

Ik hoop dat deze scriptie een nieuwe draai geeft aan de mogelijkheden als CMV'er in het beroepenveld. Daarnaast wil ik uiteraard bewerkstelligen dat men na het lezen van deze scriptie meer weet over de belangrijke fase in iemands leven; volwassen worden.

Roosje Maria Raab
CMV4
Haagse Hogeschool

N.B.

1. Andere ontwikkelingen binnen de adolescentie, te weten lichamelijke veranderingen, cognitieve ontwikkeling en psychoseksuele ontwikkeling laat ik buiten beschouwing, al kan ik niet uitsluiten dat ik een en ander noem, aangezien al deze belangrijke veranderingen binnen de adolescentie op elkaar volgen dan wel met elkaar verbonden zijn.

2. In deze scriptie zal ik het vanaf nu over "de adolescentie" hebben en niet meer over "de adolescentieperiode", waarmee ik vanzelfsprekend hetzelfde bedoel.

3. De teksten in deze scriptie zullen spreken over "hij", maar er kan ook "zij" gelezen worden.

Hoofdstuk 1 Veranderingen in sociale rol

Omtrent elk individu in onze samenleving bestaan bij mensen om hen heen verwachtingen. Als we bijvoorbeeld een meisje van 18 jaar met poppen zien spelen kijken we daar van op. Als ze 10 jaar jonger zou zijn geweest hadden we ons niet verbaasd. Of bepaald gedrag wel gepast is meten we onder meer af aan de leeftijd van deze persoon. Wanneer er gesproken wordt over welk gedrag we van een bepaald persoon verwachten worden naast leeftijd ook zaken als sekse of het beroep wat men uitoefent in aanmerking genomen. Van iedereen wordt verwacht dat zijn gedrag zal aansluiten bij wat men op grond van zijn positie en status passend vindt. In het vakjargon van de sociale wetenschappen vervult ieder mens een bepaalde **sociale rol**. (de Wit, van der Veer, 1979).

Vanuit de twee invalshoeken is dit hoofdstuk geschreven:

Psychologisch perspectief:

In paragraaf 1.1 ga ik de inhoud van de sociale rolveranderingen bespreken door te kijken wat een sociale rol is en welke rollen er binnen de adolescentie zijn.

Het overnemen of aanleren van sociale rollen gebeurt niet in een keer, maar is een leerproces. In paragraaf 1.2. kunt u lezen welke twee leerprocessen zich in de adolescentie voordoen.

Over hoe leren precies in zijn werk gaat bestaan allerlei leertheorieën. Deze theorieën zeggen iets over de wijze waarop leerprocessen het beste georganiseerd kunnen worden. In paragraaf 1.3 kunt u lezen welke leertheorieën er zijn en vervolgens kijk ik welke elementen uit de leertheorie het beste aansluit op adolescenten.

Sociologisch perspectief:

De wijze waarop het proces van sociale rolverandering in de adolescentie verloopt is afhankelijk van factoren.

Een belangrijke factor is de culturele context. Sociale rol is een cultuurgebonden begrip, omdat normen en waarden (en dus verwachtingen) door de samenleving bepaald worden. Hier zal ik verder op in gaan in paragraaf 1.4. Bovendien maak ik een uitstap naar verwachtingen binnen een samenleving.

Als andere belangrijke factor kunnen de invloedssferen waarbinnen de adolescent opgroeit worden genoemd. In dit verband zijn van belang het gezin, de groep van leeftijdsgenoten en de school. Dit leest u in de afsluitende paragraaf 1.5.

1.1 Inhoud sociale rol

Sociale rolverandering vanuit psychologisch perspectief

In vrijwel elke bekende samenlevingsvorm wordt er een onderscheid gemaakt tussen de rollen die kinderen en volwassenen moeten vervullen. Adolescenten bevinden zich in een overgangperiode van sociale rolverandering. Deze sociale rolverandering houdt in dat men zich losmaakt van ouders of opvoeders en binnen de samenleving meer verantwoordelijkheden op zich neemt. De overgang van afhankelijkheid van opvoeders naar zelfstandigheid en het dragen van verantwoordelijkheid kan een universele ontwikkelingsstaak binnen de adolescentie genoemd worden (De Wit, Van der Veer, 1979).

Over het begrip sociale rol is het volgende te stellen:

- het verwerven gebeurt via verschillende soorten leerprocessen;
- de inhoud wordt bepaald door een samenstel van normen en verwachtingen vanuit de sociale omgeving over het gedrag van het individu;
- het individu richt zich op verschillende referentiegroepen; dit zijn groepen op wie je je oriënteert die direct of indirect het gedrag bepaald de positie die een individu inneemt (zoals op school), verschaft een verwachtingspatroon dat richting geeft aan zijn gedrag.

De adolescentie is het tijdvak waarin men geen kind meer is en ook nog niet volwassen. De jongere wordt geconfronteerd met ingrijpende veranderingen in de verwachtingen welke anderen hebben. De opgroeiende jeugdige zal nieuwe sociale rollen moeten gaan vervullen. Concreet gezien moet de adolescent bijvoorbeeld de

rol van student of beroepskracht gaan vervullen met alle verwachtingen van dien. Je best doen op school, een goede vervolgstudie kiezen of op tijd komen op het werk, zijn uiteraard slechts voorbeelden. Veel verwachtingen zijn niet eens bewust aanwezig, maar worden vanzelfsprekend aangenomen. Zie hiervoor paragraaf 1.4. Iets algemener kan ik stellen dat het binnen de adolescentie vooral om de rol gaat van de autonome en verstandige jongvolwassene die in staat is om belangrijke keuzes te maken voor de verdere levensloop.

1.2 Leerprocessen

Ieder individu leert op een andere manier. Leren doet een beroep op verschillende leervaardigheden. De één doet liever eerst onderzoek alvorens aan een opdracht te beginnen, de ander begint er gelijk aan en ervaart liever zelf. Hier is er dus sprake van een verschil tussen leren vanuit theorie en leren door doen. Een bepaalde leerstijl hangt af van verschillende factoren in iemands leven zoals de sociale omgeving en vroegere leerervaringen. Kortom, leren is een complex proces waarin diverse factoren een rol spelen.

Onder leren wordt door Jarvis (1987) verstaan; het omzetten van ervaringen in (nieuwe) kennis, vaardigheden en houdingen die in nieuw gedrag uitgedrukt kunnen worden. Hier spelen verschillende processen af; het kan tot cognitieve veranderingen in de persoon leiden, maar ook tot affectieve. In de loop van een mensenleven voltrekken zich voortdurend op informele wijze leermomenten en leerprocessen. In deze context spreekt men van levenslang en levensbreed leren (de Waal, 2004). Het beperkt zich dus niet alleen tot formele overdracht, zoals gegeven bij educatieve instellingen.

In de adolescentie spelen zich leerprocessen af, maar hoe en wanneer deze zich voltrekken is sterk afhankelijk van de persoon en dus ook diens leerstijl. Er zijn twee leerprocessen belangrijk binnen de adolescentie, leren door imitatie en instrumenteel leren. Deze leerprocessen zijn voornamelijk van belang bij het verwerven van nieuwe rollen.

1.2.1 Leren door imitatie

Dit wordt ook wel observatieleren of "modeling" genoemd. Andere theoretici spreken liever over identificatie. Het verwijst naar het verschijnsel dat mensen bepaalde gedragingen kunnen leren door het voorbeeld van andere personen (ouders, andere leeftijdsgenoten, volwassenen) na te volgen. Imitatie is een proces dat zich in de omgang van mensen onderling voortdurend afspeelt. Het wil zeggen dat door een model gegeven voorbeeld wordt nagebootst en dat daardoor nieuw gedrag wordt aangeleerd of bestaand gedrag wordt gewijzigd. Het model is in veel gevallen een concreet persoon, maar kan ook een symbolisch figuur zijn (bijvoorbeeld een hoofdpersoon in een roman). Het voorbeeld dat de persoon geeft kan gedragsmatig zijn (bijvoorbeeld hoe een beroemd popster zich gedraagt) of verbaal (men kan zijn gedrag afstemmen op instructies hoe zich in bepaalde situaties adequaat te gedragen).

Wat maakt een persoon nu een adequaat model? Om deze vraag te beantwoorden zijn er in de ontwikkelingspsychologie verschillende theorieën die elk een andere factor als doorslaggevend beschouwen, maar elkaar waarschijnlijk goed aanvullen.

Globaal gezien zijn er drie factoren die het meeste op elkaar aansluiten. Te weten:

1. Wanneer er een *positieve relatie* met het model bestaat zal imitatie vaker ontstaan. Zo is iemand eerder geneigd het voorbeeld te volgen van iemand voor wie men warmte en genegenheid voelt, dan iemand die hij niet uit kan staan.
2. Voor imitatie is het noodzakelijk dat het model *zichtbaar* is. Er moet voldoende communicatie met het model zijn. Het is onmogelijk om opvattingen eigen te maken als die nooit worden uitgelegd.
3. Een '*competent persoon*' die bijvoorbeeld een hoge status heeft wordt eerder geïmiteerd dan een minder 'succesvol' persoon.

Samengevat, bij observatieleren worden vooral modellen geïmiteerd waarmee men vaak omgaat, een goede verstandhouding mee heeft en op een prettige wijze aan sociale verwachtingen voldoet.

1.2.2 Instrumenteel leren

Instrumenteel leren wil zeggen dat men bepaalde gedragingen uitprobeert en zo ervaring opdoet met de gevolgen van dat gedrag. Er wordt ook wel over experimenteren gesproken. Een persoon kan zo kijken of bepaald gedrag bij hem past of niet.

Ervaringen die positief beleefd worden, leiden ertoe dat men nog meer dat gedrag zal herhalen, ook in andere variaties. Negatieve ervaringen worden nagelaten of op een andere manier geprobeerd. Zo leert iemand aan de verwachtingen van de mensen om hen heen te voldoen. Hierbij worden sociale ervaringen zoals geprezen of aangemoedigd worden, geen succes hebben en uitgelachen worden belangrijk gevonden.

De rolmodellen die nodig zijn voor observatieleren en instrumenteel leren worden gezocht in de omgeving van de jongere. Met de omgeving doel ik op de drie opvoedingsmilieus waarbinnen de jongere zich bevindt: gezin, school en leeftijdsgenoten. Hier kom ik uitvoerig op terug in paragraaf 1.5.

1.3 Leertheorieën

In deze paragraaf wil ik enkele interessante leertheorieën bespreken die ik koppel aan leerprocessen die zich in de adolescentie voltrekken. Als basis hiervoor gebruik de informatie uit het boek "Didactiek en lerende volwassenen, leren professionaliseren" van Dijkman. Ter aanvulling heb ik ook andere bronnen geraadpleegd, dit zal ik specifiek noemen.

Over hoe leren precies in zijn werk gaat bestaan allerlei theorieën. Leertheorieën zeggen iets over de wijze waarop leerprocessen het beste georganiseerd en bevorderd kunnen worden. De diverse leertheorieën onderscheiden zich in de mate waarin ze aandacht schenken aan het leerproces, dan wel aan het leerresultaat. Een ander onderscheid in leertheorieën ligt in de relatie die gelegd wordt tussen leren en verschillende wetenschappelijke invalshoeken.

Zoals ik al in paragraaf 1.2 aangaf, gaat het bij leren om het verwerven van kennis, vaardigheden en houdingen. In het huidige leren worden het verwerven van kennis en inzicht, vaardigheden en houdingen geïntegreerd in één competentie. Voor de duidelijkheid zal ik hieronder toch apart omschrijven, zodat het helder wordt wat onder de competentie leren wordt verstaan.

Verwerven van kennis en inzicht

Hierbij moet gedacht worden aan onder andere feitenkennis, verbanden leggen en problemen oplossen. Didactisch gezien zijn memoriseren (uit het hoofd leren), automatiseren (denkhandeling wordt niet meer stap voor stap uitgevoerd), conditioneren (kleine stapjes worden zowel positief als negatief gewaardeerd) en oplossingsmethoden en denkmethoden (aanleren van methoden en denkmanieren die op meer dan één probleem van toepassing zijn) belangrijke begrippen.

Verwerven van vaardigheden

Hierbij moet gedacht worden aan onder andere het verwerven van motorische, sociale, studie- en affectieve vaardigheden. De laatste is gericht op omgaan met emoties. Didactische methoden zijn trainen (oefenen van vaardigheden), modeling (demonstratie) en simulatie (nabootsen van situaties in een rollenspel of situatiespel).

Verwerven van houdingen

Deze vorm van leren heeft betrekking op het ontwikkelen van het gevoelsleven en op houdingen of attitudes. Het is een vrij complexe vorm van leren waarvan niet precies bekend is hoe leerprocessen verlopen. Het is de wereld van motieven, normen en waarden.

Attitudes zeggen iets over wat we waarderen of waar we afkeer van hebben, zowel bij onszelf als bij anderen. Ze bepalen in hoge mate het gedrag. Ze zijn het resultaat van het socialisatieproces en zitten verankerd in iemands persoonlijkheid, denkwijzen en opvattingen. Attitudes zijn dus moeilijk te veranderen.

Ze geven echter wel kleur en betekenis aan datgene wat geleerd wordt aan kennis en vaardigheden.

Het is moeilijk om voor deze leerprocessen didactische methoden te koppelen. Ze zijn vaak geïntegreerd in allerlei methoden.

Er zijn vijf groepen van theorieën die gekoppeld worden aan het verwerven van kennis, vaardigheden en houding:

1. Stimulus respons.
2. Cognitieve leertheorie.
3. Sociale leer- en interactietheorie.
4. Humanistische theorie.
5. Ervaringsleren.

Hieronder zal ik deze kort beschrijven. Er zijn echter een aantal theorieën meer van toepassing binnen de leerprocessen in de adolescentie dan andere. Deze zal ik uiteraard nader omschrijven, dieper uitlichten en hieraan koppelen.

Stimulus respons theorie

Het accent binnen deze theorie ligt op het uiterlijk waarneembaar gedrag. Leren wordt gezien als het leggen van verbindingen tussen een stimulus en respons. Een stimulus is een prikkel die van buitenaf op een persoon inwerkt, bijvoorbeeld geluid of kleur. Een respons is de waarneembare reactie of het zichtbare gedrag hierop, bijvoorbeeld schrikken of stoppen. Er wordt in deze context gesproken van een leerresultaat als een persoon op de juiste manier reageert op een prikkel. Echter, het innerlijke proces (dus bewust denken, willen en voelen) is niet waarneembaar en dus niet te bestuderen. Dit wordt ook wel de "blackbox" genoemd.

De verbindingen tussen de stimulus en respons kunnen tot stand komen via aangeboren reflexen en spontane gedragingen binnen een stimulerende omgeving.

Didactisch gezien is de stimulus respons theorie vooral nuttig bij het verwerven van kennis, inzicht en vaardigheden, omdat het om waarneembaar gedrag gaat.

Echter, de stimulus respons theorie heeft weinig aandacht voor de processen die te maken hebben met gevoelens van mensen, zoals motivatie, bewustwording en emoties. Ook slaat de voorgeprogrammeerde leerstof meestal niet aan bij de leefwereld en de leervragen van de lerende. Een andere kritische noot is dat deze theorie geen rekening houdt met verschillen in aanleg tussen lerenden.

Mijns inziens is deze theorie het minst interessant binnen de leerprocessen in de adolescentie. Ik denk persoonlijk dat men zich bij adolescenten veel meer moet richten op innerlijke en mentale leerprocessen. Bovendien is het gericht op de buitenkant, waardoor het niet leidt tot inzicht, maar tot vaardigheden. Een verandering in houding kan een "neveneffect" zijn, maar dit kan je binnen de stimulus respons theorie niet als doel stellen.

Als educatiespecialist ben je een positieve stimuleerder, wat behoorlijk intensief is. Je bepaalt wat er geleerd wordt en hoe. Het neveneffect ligt totaal aan de groep. Ik denk dat juist binnen de adolescentie er meer op groepsgedrag gelet moet worden. Zeker in het kader van deze scriptie wil ik het meer over die boeg gooien.

Cognitieve leertheorie

De nadruk ligt hier op het actief selecteren van gedragingen via een cognitief vergelijkingsproces. Deze theorie veronderstelt dat elk mens kennis heeft opgeslagen in een cognitief systeem. Nieuwe informatie moet steeds gekoppeld worden aan aanwezige kennis en inzichten.

Bij de cognitieve leertheorie gaat het veel meer om innerlijke mentale processen dan om waarneembaar gedrag. Men vraagt zich af wat er gebeurt in het hoofd van de lerende.

De theorie is toepasbaar bij het verwerven van kennis en inzicht omdat men zich erg richt op de manier waarop iemand informatie opneemt, bewerkt, onthoudt en weer toepast.

Een kritische noot is dat de cognitieve theorie voornamelijk kennisgericht is en weinig oog heeft voor de invloed die affectieve en groepsdynamische elementen kunnen hebben op het leren van mensen. De theorie is vooral

gericht op het leerproduct en minder op het leerproces. Daarnaast richt het erg op het individu en weinig op de mens als lid van een maatschappelijke groep.

Ik denk dat de cognitieve theorie deels toepasbaar is binnen de adolescentieperiode. In deze theorie komt het begrip abstract en concreet terug. Leren van concreet naar abstract wil zeggen dat er eerst concreet iets wordt geleerd en daarna in een bredere context wordt geplaatst. Andersom wil dit dus zeggen dat er eerst abstract geleerd wordt (algemeen) en daarna concreet.

Met name Vygotsky en Galperin hebben een interessante draai gegeven aan de cognitieve theorie. Vygotsky heeft in deze de zone van de naaste ontwikkeling geïntroduceerd. Dit houdt in dat je net iets boven het niveau van de lerende (actuele ontwikkeling, feitelijk ontwikkelingsniveau) gaat zitten.

Hierdoor sluit je het gat van de naaste zone. Hier wordt er dus vanuit gegaan dat je meer uit mensen kan halen, meer dan men denkt.

Ik vind het een zeer interessant gegeven, omdat de lerende positief benaderd wordt. Ik denk dat binnen de adolescentie het zeer belangrijk is dat men uitgedaagd wordt. Als ik naar mij zelf kijk, vind ik het ook fijn wanneer ik het idee heb dat ik serieus wordt genomen en er wordt uitgegaan dat er meer in mij zit dan ik zelf denk.

Hiermee doorbreek je ook mijns inziens het negatieve denken over jezelf.

Bovendien worden met de methode van Vygotsky en Galperin zowel kennis, vaardigheden als houding aangepakt.

Sociale leer en interactie theorie

Belangrijke begrippen bij deze theorie zijn houding, motivatie en verwachting. Deze theorie is meer sociologisch, er wordt namelijk vanuit gegaan dat er naast kennis en vaardigheden ook zoets bestaat als sociaal leren. De groep of de omgeving wordt als medebepalend gezien voor de vorm en de inhoud van het leerproces. Een slechte leeromgeving werkt belemmerend. Je moet een goede omgeving creëren die uitlokt tot handelen. Sociaal leren is dus gericht op groepsprocessen en de interactie, alsmede het eigen onderzoeken, het zelf leren problemen te stellen en daarvoor oplossingen te vinden.

De sociale leer en interactie theorie heeft inhoudelijk weinig kritische noten, behalve voor de educatiespecialist. Deze moet namelijk goed gemotiveerd zijn en over goede vaardigheden beschikken, omdat deze een begeleidende rol heeft. Wanneer het binnen een groep fout dreigt te gaan, dan moet je sturen door middel van vragen stellen.

Deze theorie lijkt mij uiterst geschikt voor adolescenten. Met name omdat de hier en nu ervaringen van lerenden onder de loep worden genomen en het accent ligt op de sociale vorming van mensen. Iets wat juist binnen de adolescentie zo belangrijk is. Er is veel aandacht voor zowel het persoonlijke als het maatschappelijke aspect van het leven en het leren.

Heel belangrijk is de communicatie, wat op zichzelf ook als proces beschouwd kan worden. Er is wellicht ook sprake van een (geleidelijke) verandering van normen en waarden. Daarnaast komt samenwerking aan bod wat interessant is om te observeren. Dit laatste valt samen met besluitvormingsprocessen.

De interactie tussen educatiespecialist en lerende is hierbij belangrijk. Door optimale interactie versterk je in mijn ogen vertrouwen. Dit leidt tot een betere band en een positieve benadering van zowel de educatiespecialist als de lerende. Uiteindelijk resulteert dit in nieuwe vaardigheden en houdingen, oftewel nieuw en beter gedrag.

Uiteraard is dit laatste afhankelijk van de doelstellingen die gehanteerd worden en de setting van de educatiespecialist en de lerende waarin zij zich begeven.

Humanistische psychologie

In deze benadering zijn persoonlijke ontplooiing en zelfverwezenlijking belangrijke doelen.

De persoon staat centraal. Het uitgangspunt is dat de mens eigen krachten kan ontwikkelen voor een zinvol en betekenisvol leven, door zich bewust te worden van de eigen mogelijkheden en bovenal deze leren te ontplooien. Er wordt in deze theorie vooral gekeken naar de mogelijkheden en niet zozeer naar de belemmeringen en blokkades die daaruit voortkomen. Eigen ervaringen, keuzes en creativiteit staan centraal.

Belangrijke vertegenwoordigers van deze theorie zijn Maslow en Rogers. Maslow introduceerde de motivatietheorie die gebaseerd is op de verschillende drijfveren van mensen, de zogenaamde behoeften: primaire biologische, bestaanszekerheid, sociale, erkenning en zelfontwikkeling (www.pedagogiek-online.nl).

Rogers gelooft dat het gedrag van de mens wordt bepaald door de manier waarop de omgeving wordt waargenomen. Hij legt de nadruk op het hier en nu, in relatie met het zelfbeeld van mensen. Negatief zelfbeeld blokkeert het leren en de persoonlijke ontplooiing van mensen.

De theorie van Maslow is wel erg gericht op persoonlijke ontplooiing. De invloed van de samenleving wordt binnen deze theorie nagenoeg buiten beschouwing gelaten. In het algemeen geldt dat in deze theorie weinig aandacht is voor onderwijs, dus bijvoorbeeld het stellen van leerdoelen, waardoor planning nauwelijks mogelijk is.

Ik vind de humanistische psychologie geschikt voor het benaderen van adolescenten. Zeker in relatie tot de identiteitsvorming (zie hoofdstuk twee). *Zeker omdat het hier en nu centraal staat sluit dit goed aan bij de positieve benadering. Tevens wordt een negatief zelfbeeld gezien als een belemmering voor zelfverwezenlijking. Jongeren kampen toch vaak met een zwak zelfbeeld en onzekere gevoelens. Ik vind het in deze context dan ook belangrijk dat met name aan deze denkbeelden wordt gedacht.*

Ervaringsleren

Een andere vorm van leren die aansluit is ervaringsleren. Hier gaat het om het reflecteren over en begrijpen van die eigen ervaringen om de eigen levenssituatie te verhelderen en te kunnen veranderen. De mens handelt, doet daarbij ervaring en kennis op, reflecteert vervolgens en komt opnieuw tot handelen.

Een samenhang tussen de eigen levenssituatie en de maatschappelijk verhoudingen is in deze benadering een leidraad.

Door na te denken over activiteiten wordt er geleerd. Dat wil zeggen opletten wat je doet, in de hand houden wat je aan het doen bent en zorgen dat het goed gaat (bijsturen), kortom nadenken bij wat je doet. Maar het gaat verder door ook te reflecteren op dat handelen wat tot nieuwe ideeën kan leiden.

Bewuste reflectie op de handeling kan het leerproces bevorderen en verbeteren. Daarmee wordt van het leren door ervaring overgestapt op het leren door reflectie (Bolhuis, 2001).

Bij deze vorm is veel aandacht voor het individu en de groep in het leerproces. De nadruk ligt op zelfstandigheid, zelfverantwoordelijkheid en zelfbepaling.

Ik denk dat ervaringsleren goed kan zijn voor adolescenten vanwege het leren-door-doen principe. Wel denk ik dat het resultaat moeilijk te meten is. Elke ervaring is erg persoonlijk en misschien niet voor iedereen even makkelijk te verwoorden. Adolescenten moeten wel in staat zijn om te reflecteren. Ondanks het gegeven dat de zelfreflectie toeneemt in de adolescentie, denk ik toch dat het voor een groot deel afhankelijk is van de cognitieve ontwikkeling om in staat te zijn tot reflecteren. Ik denk zeker dat leren-door-doen de zelfstandigheid vergroot, maar de mogelijkheid tot reflecteren is helaas niet voor iedereen weggelegd.

Samengevat zijn in mijn visie de sociale leer- en interactietheorie en de humanistische psychologie de twee theorieën die het beste aansluiten bij de benadering van adolescenten, omdat deze erg gericht zijn op enerzijds de sociale interactie met de omgeving en anderzijds het hier en nu. Uiteraard hangt het erg af van de soort groep. Bovenstaande theorieën zouden mijns inziens goed aansluiten bij de benadering van jongeren die vastgelopen zijn. Hiervoor verwijs ik naar hoofdstuk drie.

1.4 Sociale rolverandering in onze cultuur

Sociale rolverandering vanuit sociologisch perspectief

In de adolescentie gaat het om het zelfstandiger worden van de jongere. Dit houdt in dat de jongere ten opzichte van de ouders een andere positie moet innemen. Hij moet de rol van afhankelijk kind inruilen voor die van een meer autonoom beslissende jongere. Concreter gezegd betekent dit dat de jongere zelf opvattingen gaat vormen en beslissingen wil nemen over bijvoorbeeld tijdstip van slapen, haarkleur, kleding enzovoorts. Hierbij valt ook te denken aan gewichtiger zaken welke belangrijk zijn voor de toekomst, zoals opleiding en beroepskeuze. Meningsverschillen met ouders zullen dus op deze manier zeker voorkomen.

Ook komt de jongere in emotioneel opzicht meer los van ouders en gezin. Hij gaat zich in andere milieus bewegen (denk aan vrienden, verenigingen et cetera) en zal daar dus andere sociale relaties aangaan. Deze andere milieus zorgen ook voor andere sociale verwachtingen. In de psychologie worden deze andere milieus ook wel aangeduid als referentiegroepen. Bij imitatieleren en experimenteren neemt de adolescent meer initiatief en houdt er meer rekening mee of het gedrag bij hem past.

De adolescent die vooral meer tijd met zijn leeftijdsgenoten gaat doorbrengen, maakt kennis met een nieuwe reeks normen en sociale verwachtingen. Als ik het hier over sociale verwachtingen heb, bedoel ik meepraten over muziek, bepaalde kleren dragen enzovoorts.

In tegenstelling tot de volwassene moet de adolescent nog op allerlei gebieden bepalen welke verantwoordelijkheden en verplichtingen hij aan wil gaan. Hierbij kan hij nog kiezen uit een reeks van mogelijkheden. De adolescentie is de periode waarin de jongere de gelegenheid heeft om met diverse gedragswijzen te experimenteren. Hij zal er nog achter moeten komen welke bekwaamheden hij bezit en op welke wijze hij "zinvol" wil leven.

De sociale verwachtingen ten opzichte van jongeren hangt deels af van de (sub)cultuur en daardoor dus van de opvoeding. Zo worden er van jongeren die in een echt dorp opgroeien veelal andere dingen verwacht dan bij een jongere uit de stad.

Een cultuur is echter veranderlijk. In de loop der tijd kunnen normen en waarden (en dus verwachtingen) wijzigingen ondergaan.

1.4.1 Wat mensen van elkaar verwachten

Ik vind het interessant om een sociologisch uitstapje te maken naar wat mensen eigenlijk van elkaar verwachten en hoe mensen in netwerken ¹ met elkaar verbonden zijn. Toen ik naar literatuur op zoek ging die hier op aansluit, vond ik het boek van Abram de Swaan, "de mensenmaatschappij". Dit boek sluit hier het meest op aan.

Mensen vormen met elkaar netwerken van afhankelijkheden, maar ook van verwachtingen. De meeste van die verwachtingen komen bijna altijd uit. Ze worden nauwelijks beseft; ze zijn vanzelfsprekend, of beter nog 'vanzelfzwaaiend'.

Rollen

In een samenleving bestaan er naast verwachtingen die met regels, wetten en redelijkheid te maken hebben ook verwachtingen die gebaseerd zijn op gewoonteregels of conventies; *zo doen mensen dat nu eenmaal*. Een voorbeeld is dat mensen elkaar met de rechterhand begroeten, dat is nu eenmaal zo, terwijl handen schudden met links even *redelijk* en handig zou zijn. Hier in Nederland zou dit tegen de gewoonteregels en dus de verwachtingen ingaan; het is niet onwettig of onredelijk, maar simpelweg onbeleefd. Dit zijn algemene verwachtingen die voor de meeste mensen gelden. Maar er zijn ook specifieke verwachtingen die te maken hebben met de positie die iemand inneemt in een netwerk. Zo wordt van een leerling verwacht dat hij huiswerk maakt en van een docent dat hij doceert. Het samenstel van verwachtingen die in een samenleving gelden ten opzichte van iemand in een bepaalde positie wordt de *rol* van die persoon genoemd. Wie een rol vervult, weet

¹ Met netwerk bedoel ik samenlevingsverbanden (bijvoorbeeld verwantschapsnetwerken zoals familie en vrienden) waarin onderlinge verbindingen bestaan.

wat die rol inhoudt en de omgeving weet wat men van die rol kan verwachten. Hier is dus sprake van *gedeelde verwachtingen*. Kortom, iedereen in een samenleving deelt algemene verwachtingen (gebaseerd op wetten, redelijkheid en conventie) en de bijzondere verwachtingen die bij specifieke rollen horen.

Niet alle verwachtingen worden door alle betrokkenen gedeeld, het komt dus voor dat mensen verschillende verwachtingen hebben ten aanzien van een persoon in een bepaalde positie. En zelfs al hebben alle mensen dezelfde verwachtingen van een persoon in een bepaalde rol, dan kan er nog sprake zijn van *strijdige* verwachtingen. Er wordt ook wel gesproken over *rolconflicten*.

Het weefsel van verwachtingen maakt het sociale leven voorspelbaar. Hierdoor vereenvoudigt en ordent het samenleven door het vanzelfsprekende vertrouwen dat verwachtingen uitkomen.

Ontwikkelingen binnen een samenleving zijn overwegend het resultaat van menselijke handelingen die berusten op verwachtingen over de handelingen van anderen. Het is een blind proces.

Wat kan ik nu stellen?

Doordat mensen altijd verwachtingen van elkaar hebben is het enerzijds voorspelbaar, maar anderzijds brengt het in mijn visie vooral onduidelijkheden.

In de adolescentie staat er ontzettend veel nog niet vast. Je mag dit zelf gaan onderzoeken, uitproberen en weer veranderen. Ik denk dat het erg belangrijk is dat de adolescent hier enigszins in begeleid wordt. Een belangrijk rolfiguur of groep biedt wellicht houvast. Zoals ik al eerder aangaf hebben de verschillende referentiegroepen een belangrijke invloed op dit proces. In de volgende paragraaf ga ik hier verder op in.

1.5 Invloedsferen

De drie belangrijkste opvoedingsmilieus welke invloed kunnen hebben op de groei van mensen zijn:

- het gezin;
- de school;
- de buurt; omgang met leeftijdsgenoten.

De bovengenoemde opvoedingsmilieus zullen in de volgende paragrafen besproken worden.

Als basis gebruik ik de boeken "Psychologie van de adolescentie" van De Wit en Van der Veer en "Kleine ontwikkelingspsychologie" van R. Kohnstamm.

1.5.1 Het gezin

Wat betreft het gezin kan men stellen dat er twee factoren medebepalend en dus van invloed zijn op verwerking van het proces van de sociale rolverandering:

- de periode voor de adolescentie;
- de opvoedingsstijl.

De periode voor de adolescentie

De omgang binnen het gezin voor de adolescentie is van enorme invloed op de zelfstandigheidontwikkeling. Hier zijn twee factoren bij belangrijk.

In de eerste plaats is het voor de latere zelfstandigheidontwikkeling van groot belang dat aan de behoefte aan warmte en genegenheid van het kind wordt voldaan. Door een liefdevolle omgeving zal het kind het benodigde zelfvertrouwen ontwikkelen en gevoel van veiligheid ervaren, waardoor hij zelfstandiger kan optreden en betekenisvolle relaties aan kan gaan.

Ten tweede is de mate van autonomie welke ouders toestaan van belang. Autonom optreden dient te worden gestimuleerd.

De relatie tussen ouders en kind bepaald mede in hoeverre de adolescent op de moeilijkheden van de veranderingen van de sociale rol is voorbereid. Zo kan ik dus stellen dat een kind dat enorm beschermend is opgegroeid, moeite kan krijgen met de zelfstandigheid die juist van hem verwacht zal worden buiten het gezin om. Maar ook een kind dat verwend wordt, zal later moeite kunnen krijgen met de buitenwereld die niet altijd zo toegankelijk is.

De opvoedingsstijl

Verskil in stijl bij de opvoeding vindt zijn uitdrukking in de mate en soort van zelfstandigheid die van de adolescent verwacht wordt.

Er zijn verschillende soorten opvoedingsstijlen die allen vooral draaien om de deelname van de ouders en de adolescent aan het nemen van beslissingen. Het nemen van verantwoordelijk kan voor een groot deel bij de ouders liggen, maar ook bij de adolescent. Ook zijn er verschillen wat betreft initiatief nemen. De ruimte die de adolescent van de ouders hiervoor krijgt, bepaalt de mate van zelfstandigheid en initiatief nemen. Wanneer dit het geval is, dan leidt dit tot meer autonomie van de adolescent.

Er kan ook sprake zijn van een wisselwerking tussen ouders en adolescent. Zo kan een jongere als een serieuze gesprekspartner worden gezien en verantwoordelijkheid dragen, maar toch begeleiding van ouders nodig hebben. Zo worden er regels gesteld, maar de adolescent doet wel mee in het overleg hiervan. Wanneer de adolescent ouder wordt, staan de ouders meer autonomie toe en moedigen dit aan. Bij deze zogeheten "democratische opvoedingsstijl" heeft de jongere de vrijheid mee te discussiëren, maar de ouders nemen de uiteindelijke beslissing.

Deze opvoedingsstijl lijkt mij het meest gunstig, omdat deze de zelfstandigheidontwikkeling bevordert om drie redenen. Allereerst bieden ouders in toenemende mate gelegenheid voor autonomie, mits zij geïnteresseerd begeleiden en op een adequate manier controle uitoefenen (m.i. is dit niet "met de neus er bovenop zitten"). Ten tweede denk ik dat de identificatie positief is als ouders liefdevol en met name respectvol optreden. Als laatste stellen ouders zich redelijk onafhankelijk op en nemen een open houding aan. Hierdoor wordt de jongere goed voorbereid op de autonomie die m.i. in de huidige maatschappij steeds sterker gewenst is. Ik denk hierbij aan de snelheid waarmee veranderingen plaatsvinden, duidelijke richtlijnen die ontbreken en de verantwoordelijkheid die grotendeels van binnenuit moet komen.

Ik denk dat in het werken met adolescenten goed op de soort opvoedingsstijl gelet moet worden. De jongere is vaak een product van zijn ouders en de band en wisselwerking tussen loslaten en beslissingen nemen is bepalend voor het gedrag van de jongere.

Samengevat kan ik stellen dat het gezin zowel voor het ontstaan van persoonlijke relaties als de overdracht van waarden een belangrijke referentiegroep vormt.

1.5.2 De school

Het grootste deel van de adolescentie zit men op school. Er speelt zich dus veel af in het schoolleven. Wat draagt school bij aan de invloed die leeftijdsgenoten op elkaar kunnen hebben?

In deze paragraaf zal ik beschrijven de school te maken heeft met sociale rolverandering, kortom de rol van de adolescent op school. Daarnaast bespreek ik of de school voldoende is afgestemd op de ontwikkelingstaken van de adolescentie.

De rol van de adolescent op school

De rol van de leerling kan afhankelijk van het schooltype variëren van passief tot actief en creatief. Belangrijk blijft bij elk schooltype dat de leerlingen meer kennis en vaardigheden op doen met het oog op "later". De kerntaak van school zou ik willen omschrijven als *"jongeren in sociaal, cognitief en emotioneel opzicht voorbereiden op de volgende stappen in hun leven"*.

Dit is nogal wat. Zeker doordat adolescenten veranderen zou dit concreet betekenen dat school in de veranderingsprocessen een behoorlijke belangrijke taak heeft om dit in goede banen te leiden. In de praktijk loopt het echter soms anders waardoor schooluitval het gevolg kan zijn (zie hoofdstuk drie).

Sommige mensen spreken over een apartheid doordat er binnen de school voornamelijk sociale contacten tussen gelijkgerichte jongeren afspelen. Er is relatief weinig contact met leeftijdsgenoten met andersoortige begaafdheden. Ik durf dit tegen te spreken omdat ik vind dat er juist binnen een school enorm veel verschillende soorten jongeren zitten en de adolescent ook aan verwachtingspatronen moet voldoen, nieuwe contacten legt en verantwoordelijkheidsgevoel ontwikkelt. Buiten school zou het m.i. goed zijn als sociale contacten ook worden gelegd doordat de jongere op die manier een zo breed mogelijk scala aan vaardigheden, verwachtingen en vaardigheden opdoet (zie volgende paragraaf over de functie van omgaan met leeftijdsgenoten). Binnen deze context wordt gesproken van levensbreed en levenslang leren. In de loop van een mensenleven voltrekken zich voortdurend op informele wijze leerprocessen en leermomenten (De Waal, 2001). Dit doet in mijn visie niets af aan school. Het fungeert als goede aanvulling op het leren binnen school.

Functioneren van school

Ik kan dus stellen dat school een grote invloed heeft op het leven van de adolescent. Het blijft echter de vraag of de school voldoende afgestemd is op de ontwikkelingsstaken van de adolescent. Voortijdig schoolverlaten kan een teken zijn van onjuiste afstemming van de school op de leerling.

Er zijn volgens De Wit en Van der Veer (1979) een viertal aspecten te onderscheiden welke deels bepalen of de school voldoende inspeelt op veranderingsprocessen van de adolescent:

- de opvoedingsstijl die op school gehanteerd wordt: de school dient de zelfstandigheid van de leerlingen en het dragen van maatschappelijke betrokkenheid te bevorderen. Veel hangt af van de wijze waarop de omgang tussen leerling en docent vorm krijgt;
- relatie tussen school en maatschappij: de jongere dient klaargestoomd te worden voor de maatschappij middels het leren van de mogelijkheden van kennis binnen de maatschappij;
- organisatiestructuur van school: een kleine of grote school bepaald vaak hoe de leerling zich voelt;
- normen en waarden die door de school worden overgedragen: in het onderwijs worden waardeoordelen overgedragen zoals dat het belangrijk is onderscheid te maken tussen prestaties op het werk en het persoonlijk leven.

1.5.3 Leeftijdsgenoten

De groep van leeftijdsgenoten heeft een belangrijke functie bij het proces van sociale rolverandering in de adolescentie en spelen dus een rol bij de veranderingsprocessen in de adolescentie.

Er zijn vijf aspecten of functies van omgang met leeftijdsgenoten te onderscheiden (Eisenstadt, 1956):

1. Groep biedt mogelijkheid tot imitatie van gedrag dat voor volwassenen van belang is. Zo leren jongeren allerlei sociale vaardigheden in de omgang met personen van het andere geslacht van leeftijdsgenoten.
2. De groep biedt mogelijkheden tot experimenteren met allerlei sociale rollen zonder dat het de jongere tot iets verplicht. Bijvoorbeeld voorzitter bij een jeugdsoos, zo kan de jongere experimenteren met leiderschap en het heeft geen verdere consequenties als blijkt dat dit niet bij hem past.
3. De jongere kan zich binnen de groep oriënteren wat betreft normen en waarden. Zijn gedrag wil hij laten bepalen binnen de grenzen welke door sociale verwachtingen worden bepaald.
4. De groep biedt in het algemeen een perspectief van integratie in de samenleving van volwassenen. Dit volgt uit voorgaande functies. Hierbij gaat het steeds om een stukje voorbereiding op de vervulling van sociale rollen als volwassene.
5. Een groep van leeftijdsgenoten biedt zekerheid in een levensfase waarin men vaak onzeker is over de vraag welk gedrag er verwacht wordt. Deze onzekerheid kan worden verminderd door zich zoveel mogelijk op de zelfde wijze te gaan gedragen als leeftijdsgenoten.

In de adolescentie is er een sterke motivatie zich te gedragen naar de gewoonten en normen van de groep. Jongens en meisjes die initiatief nemen en enthousiasme tonen zijn vaak populair. Jongeren die gebrek aan zelfvertrouwen hebben en zich wat onhandig gedragen kunnen het zwaar krijgen en dreigen geïsoleerd te raken.

Eigenlijk zou ik kunnen stellen dat groepen leeftijdsgenoten (ook wel "peer-groups" genoemd, engels voor generatiegenoten) oefenpartners van elkaar zijn op allerlei uiteenlopende gebieden. Maar het belangrijkste

gebied is volgens mij toch wel het onderhouden van sociale relatie en dus het aanleren van allerlei vaardigheden zoals verplaatsen in een ander, rekening houden met elkaar, beheersen van conflicten en agressie, vertrouwen leren hebben in elkaar et cetera. Al deze vaardigheden zijn mijns inziens enorm belangrijk voor het verdere leven, omdat zij een stuk autonomie bevorderen. Opkomen voor jezelf en grenzen stellen zijn zeker van belang om jezelf staande te houden in de "volwassen"wereld die voortdurend verandert en verwarrende of tegenstrijdige eisen aan hen stelt.

Jeugdcultuur of subcultuur?

Adolescenten vormen een aparte categorie met eigen soort levensstijl, de jeugdcultuur. Maar binnen deze jeugdcultuur zijn er ook weer subculturen te onderscheiden. De jongere voelt zich deel van een herkenbaar collectief, waar een bepaalde reputatie bij hoort van gedrag, smaak en opvatting. De subcultuur is de referentiegroep voor adolescenten oftewel de basis voor een imago.

Opmerkelijk in deze is dat de jongere zelf nooit zegt dat hij van een groep is. Het is namelijk niet de bedoeling dat je er zo nodig bij wil horen. "Je bent gewoon zo..."

In een vriendenclub doet men voornamelijk sociale vaardigheden op zoals luisteren, helpen en leiding nemen. Daarnaast kan iets persoonlijks over jezelf te vertellen, leiden tot jezelf durven zijn. Deze groepen zijn dus erg gericht op interactie.

Vriendschappen zijn belangrijk doordat ze bijdragen aan het gevoel van zelfwaardering, het gevoel er te mogen zijn en er toe te doen.

Subculturen daarentegen zijn meer gericht op reputatie en stereotype waardoor ze meer bijdragen tot het identiteitsgevoel van de adolescent dan aan zijn of haar sociale ontwikkeling. Het is overigens in de praktijk niet zo zwart-wit te stellen. Er bestaan "losse" vriendenclubs, maar meestal voelt een vriendenclub zich aangetrokken tot een bepaalde subcultuur. Er is dus sprake van een verstrengeling (Kohnstamm, 1997).

Het identiteitsgevoel binnen subculturen vind ik een interessant gegeven en dit ga ik onder de loep nemen in hoofdstuk twee.

Als laatste wil ik nog enkele andere belangrijke aspecten binnen een groep leeftijdsgenoten beschrijven die R. Kohnstamm in haar boek 'kleine ontwikkelingspsychologie' noemt. Enkelen zullen min of meer onder te brengen zijn in de al eerder beschreven functies, maar ze zijn specifiek beschreven en ik wil ze daarom dan ook hieronder noemen:

- binnen een groep houdt men elkaar een spiegel voor. Het zelfbeeld dat zij daarin zien kan gunstig zijn en hen bevestigen in bepaalde eigenschappen en gedragingen. Maar kan ook juist afwijzing betekenen en aanleiding geven het gedrag te veranderen. Voor een nadere omschrijving van zelfbeeld verwijs ik door naar hoofdstuk 3;
- een groep draagt bij aan de autonomie. De jongere kan niet meer terugvallen op ouders. Bij het nemen van beslissingen binnen de groep, moet hij dit zelf doen.

Volgens Kohnstamm kunnen jongeren elkaars ontwikkeling ook in de weg zitten. Dit gebeurt wanneer een jongere wordt buitengesloten en zo het gevoel van eigenwaarde verliest, maar ook wanneer een jongere niet zijn mening durft te geven uit angst er niet bij te horen. Ik denk persoonlijk dat dit afhankelijk is van het karakter. Een jongere die erg onzeker is zal erg gevoelig zijn voor afwijzing. Iemand die daarentegen stabiel is durft meer af te wijken van de algemeen geldende norm.

1.6 samenvatting

Tot zover hoofdstuk één waarin ik uitvoerig ben ingegaan op de veranderingen in de sociale rol. Dit is een deel van de veranderingsprocessen die zich in de adolescentie voltrekken. Deze sociale rolverandering houdt in dat men zich losmaakt van ouders of opvoeders en binnen de samenleving meer verantwoordelijkheden op zich neemt.

De wijze waarop het proces van sociale rolverandering in de adolescentie verloopt, is afhankelijk van verschillende factoren. Dit proces is deels cultuurgebonden. De adolescentie is de periode waarin de jongere de gelegenheid heeft om met diverse gedragswijzen te experimenteren. Hij zal er nog achter moeten komen welke

bekwaamheden hij bezit en op welke wijze hij “zinnig” wil leven. Een andere belangrijke factor zijn de drie opvoedingsmilieus welke invloed kunnen hebben op de groei van mensen;

Binnen het *gezin* is de opvoedingsstijl van belang. Wordt de jongere strak gehouden en heeft hij zijn ouders te gehoorzamen, of is er sprake van een open houding en een respectvolle benadering? De laatste lijkt mij het meest ideaal, omdat in de huidige maatschappij sneller veranderingen plaatsvinden. Hierdoor is autonomie sterker gewenst, zullen duidelijke sociale richtlijnen soms ontbreken en moet verantwoordelijkheid grotendeels van binnenuit komen.

De *school* is ook een grote invloedsfactor doordat de adolescent een groot deel van zijn leven hier doorbrengt. Een goede sfeer op school bevordert het leren. Het blijft echter de vraag of de school wel in staat is om in te springen op de ontwikkelingstaken van adolescenten. Schoolweigering en andere problematiek tot gevolg hebbend. Het blijft een feit dat iedere school de leerling kennis en vaardigheden bijbrengt en de jongere in staat stelt ook in sociaal en emotioneel opzicht te groeien.

Als laatste zijn de zogenaamde “peer groups” oftewel generatiegenoten/*leeftijdsgenoten* belangrijk binnen de adolescentie, doordat zij mogelijkheid bieden om te experimenteren, imiteren, oriënteren op normen en waarden, perspectief bieden in de integratie in de volwassenenwereld en zekerheid bieden in een onzekere levensfase. Bij een groep horen kan leiden tot meer autonomie en het zelfbeeld kan versterkt worden. Op die wijze worden gedragingen bevestigd. Een nadeel kan zijn dat de adolescent juist een zwakker zelfbeeld ontwikkelt, wanneer hij wordt buitengesloten.

Hoofdstuk 2 Identiteitsontwikkeling

Tot zover heeft u kunnen lezen welke leerprocessen en veranderingen zich in de adolescentie voordoen. De verandering van de sociale rolverwachting is van behoorlijke invloed hierop. Ik heb een helder beeld geschept van belangrijke factoren die van invloed zijn op de persoonlijkheidsontwikkeling van de adolescent en hoe hij omgaat met de verwachtingen van de omgeving.

In dit hoofdstuk ga ik in op het andere belangrijke veranderingsproces in de adolescentie: de identiteitsontwikkeling. Dit is een ruim begrip en hangt samen met veel factoren. De veranderingsprocessen in de adolescentie zijn aanleiding tot zelfbespiegeling en identiteitsvragen zoals "wie ben ik eigenlijk?" en "hoe wil ik zijn?".

Voor een nadere omschrijving van identiteit en het proces wat zich voltrekt, laat ik mij leiden door Erik Erikson (1902) aangezien hij het begrip identiteit geïntroduceerd heeft. Zijn visie op de persoonlijkheidsontwikkeling in de adolescentie is behoorlijk veelzijdig. Hij benadrukt de interactie van het individu en zijn sociale omgeving en hecht veel belang aan sociale leerprocessen.

Wederom bekijk ik dit veranderingsproces vanuit psychologisch en sociologisch perspectief. De nadruk ligt echter op het psychologisch perspectief aangezien identiteitsontwikkeling met name een innerlijke beleving is.

Dit hoofdstuk is als volgt opgebouwd; Als eerste beschrijf ik verschillende betekenissen van het begrip identiteit. Naast de omschrijving van Erikson kijk ik ook naar enkele andere omschrijvingen van dit begrip. De identiteitsvorming komt tot uitdrukking in de ontwikkelingstaken van de adolescent. In dit verband spreekt men van identiteitsontplooiing. Zelfbeeld is de rode draad binnen deze identiteitsontplooiing. Dit kunt u lezen in paragraaf 2.1.

Vervolgens beschrijf ik in paragraaf 2.2 het proces van de identiteitsontplooiing, welke nauw samenhangt met de sociale rolverandering en de experimentele en instrumentele leerprocessen waar ik in voorgaande hoofdstuk op ben ingegaan.

Daarna ga ik in paragraaf 2.3 in op verschillende belangrijke factoren bij de ontwikkeling van de identiteitsontplooiing. Te weten: voorafgaande persoonlijkheidsontwikkeling (2.3.1) en de maatschappij (2.3.2). Deze laatste factor heeft een belangrijke rol bij dit proces, aangezien er sprake is van een wisselwerking tussen het individu en zijn omgeving. Om deze reden zal ik naar deze identiteitsontwikkeling kijken vanuit sociologisch perspectief.

Ter afsluiting kijk ik naar de vaardigheid zelfreflectie die belangrijk wordt gevonden binnen deze identiteitsontplooiing (2.4) en het gevoel van eigenwaarde wat het zelfbeeld beïnvloedt (2.5).

Ik wil in dit hoofdstuk het begrip identiteit en de verschillende vormen en fasen goed uiteen zetten. Dit dient later als achtergrondinformatie bij het werken met adolescenten. Ik wil de lezer van deze scriptie er dan ook op attent maken dat het vormen van een eigen identiteit inherent staat aan opgroeien.

2.1 Verschillende betekenissen van het begrip identiteit.

Identiteitsontwikkeling vanuit psychologisch perspectief

Erikson introduceerde het begrip identiteit. Na onderzoeken ontwikkelde hij een theorie over persoonlijkheidsontwikkeling waarin sociale en culturele factoren een belangrijke plaats innemen. Erikson zijn werk is niet erg toegankelijk, mede doordat hij het begrip in verschillende betekenissen gebruikt. Hij beschrijft identiteit als iets dat in de kern hetzelfde blijft, ondanks alle veranderingen die zich voordoen tijdens het ouder worden. Het gaat hier om de continuïteit in het eigen persoonlijk bestaan. Identiteit is een doorleefd ik-gevoel dat eenheid aanbrengt in alle belevingen.

Ik kan mijzelf goed vinden in deze definitie van identiteit. Ik zie dit persoonlijk ook zo. Ondanks alle verwachtingen, negatieve of positieve ervaringen blijf ik ergens toch mijzelf. Natuurlijk veranderen mensen hun gedrag, maar de manier waarop ze daarmee omgaan en de absolute kern van de persoonlijkheid blijft mijns inziens hetzelfde.

Een andere betekenis van het begrip identiteit is erg gericht op het innerlijke beleven van de adolescent. M. F. Delfos (2002) ziet identiteit als een 'afdaling' in zichzelf, het onderzoeken van de eigen diepste beweegredenen en zijnsgronden. Alvorens deze psychologische identiteit gevormd kan worden, moet de sociale identiteitstaak al gevormd zijn. Zo kan deze als vangnet aanwezig zijn voor onaangename ontdekkingen die de jongere over zichzelf doet.

Ik denk dat deze betekenis te kort schiet, doordat het onderzoeken van diepste beweegredenen en zijnsgronden iets individueels is en moeilijk waarneembaar is voor de omgeving, laat staan goed te begeleiden.

R. Kohnstamm (1997) koppelt identiteit aan zelfgevoel. Zij vindt dat in veel beschouwingen omtrent Erikson ten onrechte wordt gedacht dat zijn theorie antwoord geeft op vragen als "wie ben ik?" en "wie wil ik zijn?". De adolescent 'kiest' niet voor een bepaald persoonlijkheidsmodel.

Bij identiteit gaat het er volgens haar vooral om dat de jongere dit beleeft. Zelfkennis en weten wat hij wel en niet wil kan dan pas gevoeld worden. Ik denk dat een goed zelfgevoel een belangrijke voorwaarde is om een identiteit te ontwikkelen. Ik zal ik later in dit hoofdstuk uitleggen waarom.

Een laatste betekenis van het begrip identiteit is er één die zich ook richt op de sociale omgeving. M. Traas (1986) omschrijft het volgt;

"Een min of meer volledig beeld dat iemand van zichzelf heeft en dat enigermate overeenkomt met het beeld dat anderen van deze persoon hebben".

Ook hier zit waarheid in. De sociale omgeving is zeker van invloed op het vormen van identiteit. Desondanks vind ik deze definitie enigszins zwak. Een "*min of meer volledig beeld*" en "*enigermate overeenkomend*" bakent m.i. niet een duidelijk kader af, waardoor zijn definitie van identiteit mij onduidelijk is.

Identiteitsontwikkeling hangt in mijn visie nauw samen met de ontwikkelingstaak van de adolescentie, namelijk hetgeen wat verwacht wordt en noodzakelijk is voor een verdere goede ontwikkeling.

Ik heb in het voorgaande hoofdstuk al min of meer beschreven welke obstakels een adolescent kan ervaren tijdens het opgroeien als het gaat om sociale rolverandering. Maar ook de lichamelijke veranderingen, cognitieve ontwikkeling en de psychoseksuele ontwikkeling spelen een rol. Iedere ontwikkeling brengt weer verwachtingen en verwarringen met zich mee. Keuzes en leerprocessen volgen elkaar continu op. Samenvattend kan er worden gesteld dat de adolescent voor twee ontwikkelingstaken staat:

1. De adolescent moet loskomen van zijn ouders en een persoonlijke levensstijl vinden; een individuele door hemzelf als harmonisch ervaren wijze van omgaan met zijn eigen behoeften en met andere mensen.
2. Hij moet een voor hem aanvaardbare plaats vinden binnen het netwerk van sociale rolverhoudingen, kiezen voor volwassen sociale rollen, waar hij tevreden mee is en zich in kan geven. (De Wit, van der Veer, 1979).

De adolescent moet een individu worden, maar wel één die goede relaties met zijn sociale omgeving onderhoudt. Deze twee taken hebben een sterke samenhang. Iemands levensstijl is namelijk ook sterk afhankelijk van de sociale rollen die hij vervult en vice versa. Om deze reden kunnen de twee taken beter één worden; *het ontplooien van een eigen identiteit*.

Zelfbeeld

In de ontwikkelingspsychologie wordt identiteit vaak gekoppeld aan zelfbeeld. Ik denk persoonlijk dat een positief zelfbeeld een belangrijke voorwaarde is voor het proces van de identiteitsontplooiing.

De ontwikkeling van zelfbeeld is een belangrijk proces bij de vorming van persoonlijkheid, welke bepaalt hoe je omgaat met de identiteitsvorming. In feite vormt dit een bouwsteen.

De werkwijze van de CMV'er moet voor een groot gedeelte afhangen van de groep. Alle mensen uit de groep verschillen onderling en hebben dus ook allen een zelfbeeld die in grote mate het gedrag, de motivatie en de

competentiegevoelens bepalen/versterken. In deze paragraaf wil ik verder ingaan op het ontstaan hiervan. Als bronnen gebruik ik R. Kohnstamm (1997) en informatie die ik heb gevonden op internet.

Met de ontwikkeling van het zelfbeeld wordt bedoeld; de ideeën die iemand over zichzelf heeft, een duidelijk beeld over zichzelf. Zelfbeeld kan in vijf lagen worden onderverdeeld, samen vormen zij het zelfbeeld wat door een persoon als één wordt beschouwd.

Sociale zelfbeeld	Ontstaat door interactie met betekenisvolle personen of relevante groepen, komt tot uiting in sociale relaties
Emotionele zelfbeeld	Opgebouwd doordat iemand zijn gevoelens waarneemt wanneer hij zich in een specifieke situatie bevindt. (reflectie)
Cognitieve zelfbeeld	Het beeld dat iemand heeft over het cognitief presteren, bijvoorbeeld op school en het intelligentieniveau
Fysieke zelfbeeld	Het beeld van uiterlijke kenmerken en lichamelijke prestaties
Materiele zelfbeeld	Beeld van materiele aspecten en over de eigen situatie i.v.m. bezit en geld.

www.lerarenopleidingvorselaar.be

De opbouw van zelfbeeld is afhankelijk van verschillende factoren:

- introspectie: stilstaan bij jezelf, de eigen mentale processen;
- zelfperceptie; eigen gedrag waarnemen, oordeel vormen over eigen gedragskenmerken;
- looking-glass zelf: interpretatie van gedragingen van anderen op het eigen gedrag; anderen dienen als spiegel voor zichzelf. In de reacties van anderen kan de persoon zichzelf terugvinden en zo een mening vormen over zichzelf;
- identiteitscrisis: levensvragen als: "ik ben niet wat ik zou moeten zijn..." Zie ook de betreffende paragraaf 2.4;
- identiteitscrisis overwonnen: de zogenaamde "commitments", zie paragraaf 2.3;
- identiteit nog niet gevonden: de persoon heeft nog geen duidelijke keuzes gemaakt over hoe hij zijn leven wil leiden.

Al met al kan ik stellen dat zelfbeeld deels bepaalt hoe je als persoon in het proces van identiteitsontwikkeling staat. Het is niet iets wat puur uit jezelf komt, maar ook erg afhankelijk van de omgeving. Dit kan zowel bevorderend als belemmerend werken. Daarnaast hangt zelfbeeld ook af van de mogelijkheid tot zelfreflectie (nadenken over je gedrag) en een goed gevoel van eigenwaarde wat een belangrijk doel kan zijn in het werk als CMV'er. Aangezien deze twee begrippen veelal van toepassing zijn binnen de adolescentie, behandel ik deze apart in respectievelijk paragraaf 2.4 en 2.5.

2.2 Proces van identiteitsontplooiing

Elk persoon doorloopt een opeenvolging van fasen waarin hij telkens in een specifieke wisselwerking staat tot zijn sociale omgeving. Die interacties zijn essentieel: de mens kan zich alleen in sociale relaties ontwikkelen.

De adolescent creëert in zijn omgang met mensen een behoefte aan zelfstandigheid. De sociale omgeving verwacht of eist ook meer zelfstandig optreden en waardeert de pogingen van de adolescent in die richting. Stoorissen in de persoonlijkheidsontwikkeling ontstaan dan ook als deze wisselwerking ontbreekt. Erikson typeert deze wisselwerking met de omgeving als identificatie en experimentatie. Identificatie is voor een groot deel vergelijkbaar met imitatie (zie hoofdstuk 1.2.1). Een belangrijke aanvulling die Erikson maakt is dat identificatie in de adolescentie verbonden met een min of meer *bewust keuzeprocess* wordt beschreven. Alle meest passende identificaties uit het heden en verleden vormen de individuele levensstijl. Experimenteren is vergelijkbaar met wat eerder instrumenteel leren werd genoemd (zie hoofdstuk 1.2.2). Een aanvulling van Erikson is dat *experimenteren als een bewuste activiteit* wordt beschreven, zodat de adolescent weet wat bij hem past. Met andere woorden, experimenteren met sociale rollen houdt in dat men zich een korte tijd probeert te gedragen volgens de verwachtingen van anderen en kan ervaren of die rol bij hem past en of hij deze voortaan wil vervullen.

De sociale omgeving in het proces van identiteitsontplooiing kan worden gekoppeld aan de termen 'activering' en 'bevestiging'. Activering houdt in dat het voor een optimale persoonlijkheidsontwikkeling van belang is dat de personen met wie de adolescent omgaat hem activeren en prikkelen tot zelfstandig optreden. Met 'bevestiging' wordt bedoeld dat het zelfstandig optreden wordt ondersteund, als positief wordt gewaardeerd en dat de eigen opvattingen van de adolescent serieus worden genomen.

Identiteitscrisis

Ik kan stellen dat de adolescentie een hevige periode is. Door alle veranderingen en onzekerheden die zich voordoen, wordt deze periode met betrekking tot identiteit in de ontwikkelingspsychologie omschreven als identiteitscrisis. Het woord crisis duidt op een onzekere, conflictueuze en emotioneel hevig beleefde toestand. Erikson noemt de identiteitscrisis van de adolescentie een normatieve of ontwikkelingscrisis. Dat wil zeggen dat het doormaken van een identiteitscrisis een voorwaarde vormt voor een optimale persoonlijkheidsontwikkeling. Het klinkt vrij negatief, maar het is eenmaal onvermijdelijk om tot verdere ontplooiing te komen. De gedachte dat een identiteitscrisis voorwaarde is voor een gezonde verdere ontwikkeling kan misleidend zijn. Crisis slaat bij Erikson op een innerlijke beleving en niet op objectief waarneembaar gedrag. Wel denk ik dat het belangrijk is om nu niet te concluderen dat elke heftige emotionele onrust onder alle omstandigheden per definitie een *noodzakelijk* verschijnsel in de adolescentie is. Iedere jongere gaat vanwege zijn achtergrond, omgeving en persoonlijkheid anders met deze crisis om.

Vormen van identiteit

Jongeren kunnen onderling sterk verschillen in de wijze waarop zij met hun identiteitsvorming omgaan. Ook kunnen er binnen een persoon in de loop van de tijd verschuivingen optreden. Erikson onderscheidt een aantal identiteitstoestanden die op kunnen treden. Ik spreek zelf liever van identiteitsvormen. Belangrijk te vermelden is dat ze in onderstaande volgorde kunnen optreden, maar zeker niet als vaststaande ontwikkelingsfasen mogen worden gezien:

Identiteitsverwarring	Door de vele alternatieven komt hij niet tot gerichte keuzes. Jongeren hebben vaak een negatief zelfbeeld en voelen zich ontredderd en stuurloos.
Foreclosure	Jongeren maken te snel en ondoordacht definitieve keuzes op het gebied van essentiële levensdoelen zonder daarbij af te vragen of deze bij hun persoonlijke verlangens en mogelijkheden liggen. Foreclosure betekent vroegtijdige afsluiting.
Moratorium	Er worden nog geen definitieve keuzes gemaakt of verplichtingen aangegaan. Experimenteren en identificeren zijn hier vooral aan de orde.
Identity achievement	De jongere komt tot een aantal "commitments". Het overwinnen van de identiteitscrisis. Het verwijst naar min of meer definitieve bindingen of verplichtingen die de jongere aan wil gaan en bepalen hoe hij zijn leven gaat invullen.

De Wit & van der Veer, 1979.

Deze vier vormen zijn erg theoretisch en zeker niet zo bewust aanwezig bij adolescenten zelf. Toch denk ik dat in het werk met adolescenten enige kennis over deze vormen wel van belang is. Zo kan je in de begeleiding rekening houden met het feit of iemand wel of niet gerichte keuzes heeft gemaakt.

Tot zover het proces van identiteitsontplooiing. Welke vorm van identiteit een jongere uiteindelijk bereikt, hangt nauw samen met diverse factoren. Deze komen in de volgende paragraaf aan bod.

2.3 Belangrijke factoren bij de identiteitsontplooiing.

Iedere jongere gaat op zijn eigen manier om met volwassen worden. Identiteitsontplooiing is niet iets wat in boeken beschreven staat hoe dit moet. Het hangt van veel factoren af. Er zijn met name vier factoren belangrijk:

- de persoonlijkheidsontwikkeling;
- het gezin;
- de cognitieve ontwikkeling (intelligentieontwikkeling);
- de maatschappij.

Voor de relevantie van deze scriptie wil ik mij richten op de persoonlijkheidsontwikkeling en de maatschappelijke context. De persoonlijkheidsontwikkeling van de adolescent bepaalt hoe goed de jongere is opgewassen tegen de ontwikkelingstaken van de adolescentie. Daarnaast is identiteitsontplooiing deels afhankelijk van de steun die de jongere ontvangt uit de maatschappij. Dit is iets wat mij als *Cultureel Maatschappelijk Vormer* interesseert.

2.3.1 De voorafgaande persoonlijkheidsontwikkeling

Tegen de tijd dat een kind het stadium van de adolescentie bereikt, hebben allerlei eigenschappen in hem vorm gekregen door aanleg, ervaring en de wisselwerking tussen deze twee. In deze paragraaf ga ik in op enkele belangrijke eigenschappen die een persoonlijkheid vormen. Ik baseer dit stuk hieronder op de theorie van R. Kohnstamm (1997).

Met het begrip persoonlijkheid worden niet de afzonderlijke eigenschappen bedoeld, maar juist hoe deze eigenschappen een eenheid, oftewel een innerlijke structuur vormen. Eigenschappen zijn deels aangeboren (maar dan wordt eerder gesproken over temperamentverschillen, zie verderop) en anderzijds zijn zij afhankelijk van de opvoedingsstijl. Wel zijn karaktereigenschappen van invloed op het proces van de persoonlijkheidsontwikkeling in de adolescentie. Hieronder volgen een aantal karaktereigenschappen. Het is belangrijk te vermelden dat personen niet enkel een eigenschap bezitten, maar het meestal een combinatie is van eigenschappen die het karakter "vormgeven".

Temperament

De bijdrage van de aanleg aan het karakter wordt vooral geleverd door iemands temperament. Daarmee wordt bedoeld de kenmerkende manier waarop iemand zijn gedrag afstemt op de omgeving. Het bepaald hoe iemand in het leven staat.

Er zijn drie hoofdtyperingen van temperament te onderscheiden:

- iemand die zich het makkelijkst gedraagt als de omgeving vertrouwd is en zich niet op zijn gemak voelt in nieuwe situaties;
- iemand die zich in onbekende situaties snel aanpast en het juist plezierig vindt om nieuwe prikkels te krijgen;
- iemand die niet afkerig is van wat nieuw en onbekend is, maar wel tijd nodig heeft om rustig te wennen.

Emotioneel labiel en stabiel

Mensen verschillen in de mate en snelheid waarin ze uit hun evenwicht kunnen worden gebracht en de mate waarin ze zichzelf weer in balans kunnen krijgen. Dit hangt onlosmakelijk samen met hormoonstommelingen welke zich in de adolescentie veelvuldig voordoen. Toch zijn er onder jongeren verschillen in labiliteit. Het geldt ook hier dat iemand nooit absoluut het één of het ander is, maar zich ergens op een schaal tussen beide uitersten bevindt.

Introversie en extraversie

Hier gaat het er om of iemand voornamelijk gericht is op het eigen innerlijk beleven (introversie) of dat iemand het belangrijk vindt deze ervaringen vooral met anderen te delen (extraversie). Ook hier is het dat iemand 'neigt' naar één kant en dus niet in uitersten vervalt. Zo is het denkbaar dat een adolescent die introvert is zijn zelfbeeld in sterke mate opbouwt door veel over zichzelf na te denken (reflectie).

Naast bovengenoemde bouwstenen van de persoonlijkheid noemt L. van Beemen (1995) ook *gehechtheid* als belangrijke bouwsteen. Hiermee bedoeld zij de duurzame affectieve band tussen twee individuen die een belangrijk fundament vormt voor de verdere sociale en emotionele ontwikkeling.

2.3.2 De maatschappij

Identiteitsontwikkeling vanuit sociologisch perspectief

De Wit & Van der Veer (1979) noemen als andere belangrijke factor bij de identiteitsontplooiing de maatschappelijke context. Naast de opvattingen van dit duo heb ik ook andere literatuur geraadpleegd, namelijk M. Traas (1986) en een artikel uit het tijdschrift *Pedagogiek*, nummer 2, juni 2000.

Het proces van ontplooiën van een identiteit is ook afhankelijk van de steun die een jongere ontvangt vanuit de maatschappij waarbinnen hij zich begeeft. Bevestiging door de sociale omgeving en mogelijkheden om met sociale rollen te experimenteren zijn een belangrijke basis voor het vormen van een identiteit. Ikzelf koppel aan dit gegeven de feedback, waarbij de jongere wel vrij gelaten wordt en het zelf moet doen, maar door zijn omgeving wel wordt gescreeend, of anders gezegd begeleidt. Ik denk dat feedback in die zin een positieve bijdrage kan leveren aan het welbevinden van de adolescent. Enerzijds omdat deze dan niet het gevoel heeft er alleen voor te staan en anderzijds omdat dit de autonomie bevordert.

Een gevoel van verlies van identiteit kan ontstaan doordat de functie van de groep waarbinnen de adolescent zich begeeft, ingrijpend verandert of verloren gaat. Dit kan ertoe leiden dat jongeren in verwarring komen en om toch weer in zekerheid te komen zich aansluiten bij groepen waarmee ze zich in eerste instantie niet mee konden identificeren. Het horen bij een groep en de zekerheden die dit oplevert, kunnen erg belangrijk zijn in de adolescentie.

Volgens M. Traas heeft identiteit twee kanten. Een individueel gevoel iemand te zijn en een sociale kant, het beeld dat de buitenwereld van iemand heeft. Bij identiteit hoort dat iemand zijn ideeën, normen en waarden, gevoelens en toekomstidealen min of meer heeft gevormd. Daarnaast heeft degene een vorm gevonden dit met anderen te delen, welke dus afhangt van de sociale omgeving. De ontwikkeling van een jongere tot volwassene hangt af van de cultuur van het milieu waarin hij opgroeit.

Zo leiden sociale controle en beperkingen tot een ander persoon dan een omgeving waarbij de jongere zelf moet ondervinden.

Ik ga nu de individualisering van de maatschappij hierbij betrekken. Mijns inziens vormt dit namelijk een belangrijk aspect voor het vormen van identiteit. Naar aanleiding van de literatuur van M. Spierts, "werken aan openheid en samenhang" (2000), wil ik dit duidelijk maken. Het proces van individualisering heeft zowel pluspunten als minpunten. Pluspunten zijn vooral dat het de autonomie van het individu ten opzichte van zijn omgeving bevordert. De ruimte voor persoonlijke zingeving, gelijkwaardige relaties en emoties nemen toe. Het kan echter ook betekenen dat concurrentie en prestatie belangrijker worden. Daarbij kan individualisering leiden tot isolement en onverschilligheid.

Ik kan mij voorstellen dat dit verwarrend kan werken voor de adolescent. Als ik uit ervaring spreek durf ik ook te stellen dat ik mijn zelfbeeld en functioneren erg laat beïnvloeden door "wat er van mij verwacht wordt". Daarentegen, de steun die ik ontvang helpen mij goed bij het maken van belangrijke keuzes.

Bovenstaande wil ik aanvullen met een artikel in het tijdschrift *Pedagogiek* geschreven door L. Veendrick, G. Timmerman en J. Raversloot;

"Tot de jaren '60 stond de identificatie met het eigen milieu centraal. De aan dat milieu gebonden waarden, normen en denkbelden en de daarbij horende gedragsoriëntaties werden vanzelfsprekend overgenomen en geaccepteerd. Jongeren konden zich niet voorstellen dat er ook andere identificaties onderzocht en uitgetoetst konden worden. Deze traditionele identiteitsontwikkeling maakt het voor jongeren moeilijk om erachter te komen wie ze zijn en wat ze willen omdat ze opgroeien met het sterke gevoel maar weinig invloed te kunnen uitoefenen op hun verdere levensloop. Tegelijkertijd stimuleert dit het collectief bewustzijn. Na de jaren '60 is het individualiseringsproces opgekomen, welke tot gevolg had dat het bij de *moderne identiteitsontwikkeling*

ging om een identiteit die gekenmerkt wordt door een sterk individueel bewustzijn. Een bewustzijn waarin men zichzelf als willend, kiezend en handelend subject ervaart ten aanzien van de eigen levensloop (Du Bois-Reymond et al., 1998).

De Duitse jeugdsocioloog Fuchs deed onderzoek naar de effecten van de individualisering op de jeugd. Hij constateerde dat jongeren steeds meer hun eigen biografie schrijven, doordat de handelings- en keuzevrijheid erg aan het groeien is. Zo worden jongeren in het onderwijs vrij gelaten; keuzes zijn minder definitief en de keuze voor de toekomst is naar achteren geschoven, maar ook op andere terreinen zoals de besteding van geld en tijd, toegang tot gebruik van media, omgang met leeftijdsgenoten en seksualiteit zijn volgens hem veranderingen waarbij de jongere steeds meer zelf de vrijheid heeft om daarin keuzes te maken."

Jeugdland

Vrijwel alle jongeren beschikken over een eigen jeugdland; een periode waarin men jong mag zijn samen met leeftijdsgenoten en niet alles in dienst staat van de toekomstige volwassenheid. Interessant is het nu om af te vragen in hoeverre dit jeugdland invloed heeft op de identiteitsontwikkeling.

In het jeugdland zijn twee elementen van belang; enerzijds het onder elkaar zijn met leeftijdsgenoten, waarbij de subcultuur van de groep een collectief gevoel (identiteit) geeft waaraan de eigen identiteit gekoppeld kan worden. Hierbij zijn de sociale contacten van grote invloed op de persoonlijke ontwikkeling. Anderzijds is er het aspect van de toenemende invloed van de massaconsumptie en massamedia, die jongeren onbedoelde mogelijkheden lijkt te verschaffen om hun leven vorm te geven. Met andere woorden; via deze consumptie en cultuurobjecten kunnen adolescenten uitdrukking geven aan zichzelf. Echter, deze middelen die bijdragen aan zelfexpressie van de jongeren veranderen en variëren continu waardoor de jongere voor de taak staat om toch tot een min of meer consistent zelfbeeld te komen. In die zin dragen al deze middelen bij aan de ontwikkeling van een moderne identiteit. Kortom, door de keuzesamenleving worden jongeren veelvuldig geconfronteerd met tegenstrijdige werelden waarin ze hun eigen weg moeten zoeken.

Tot slot...

De omgeving kan enerzijds een belangrijke ondersteunende factor zijn, maar anderzijds ook een belemmerende factor wanneer de jongere te weinig feedback ontvangt. Identificatie en experimentatie zijn onlosmakelijk verbonden met het vormen van identiteit, echter dan moeten er wel adequate rolmodellen aanwezig zijn in de omgeving. Daarnaast bepaalt de maatschappij deels hoe een jongere zich dient te gedragen, denk aan normen en waarden die iemands eigen waarden en idealen kunnen beïnvloeden. Maar het kan ook betekenen dat een adolescent zich juist hier ideologisch gezien tegen af gaat zetten. Hoe het ook zij, de normen en waarden in een samenleving bepalen deels in zowel positieve als negatieve zin iemands waarden en levensovertuiging. Daarnaast spelen normen en waarden in de directe omgeving, zoals gezin en omgang met leeftijdsgenoten, of anders gezegd, alle andere sociale netwerken ook een cruciale rol bij het vormen van de eigen identiteit. Met name de eigenwaarde, overtuigingen en levensdoelen lijken m.i. afhankelijk van deze sociale netwerken. Verder wordt een jongere door de grote handelings- en keuzevrijheid behoorlijk op de proef gesteld. Om jongeren te leren hoe ze moeten participeren in de samenleving en hen te steunen bij de ontwikkeling van een moderne identiteit, worden sociale competenties steeds belangrijker. Het gaat dan om het vermogen adequaat sociaal te handelen in een bepaalde samenleving en daarop te reflecteren, wat essentieel is voor hun identiteitsontwikkeling.

2.4 Zelfreflectie

Ik ga nu verder in op zelfreflectie, een vaardigheid die niet voor iedereen weggelegd is, maar wel belangrijk is als het gaat om nadenken over jezelf, de keuzes die je gemaakt hebt en het terugkijken hierop om gedrag eventueel aan te passen. Het is in feite een zoektocht naar zelfkennis. Een CMV'er kan samen met de adolescent hierin oefenen en hij kan de hem hierin ondersteunen.

In de adolescentie neemt de mogelijkheid tot zelfreflectie toe. Als een adolescent over zichzelf nadenkt, is hij bezig met nieuwe vaardigheden die verstandelijk gezien veel eisen. Zo kan het moeilijk zijn om te denken in *abstracties*. Dat wil zeggen dat iemand bepaalde eigenschappen los ziet van concrete situaties. Zo kan een jongere tot de conclusie komen dat hij doorzettingsvermogen heeft. Tegelijkertijd kan hij in de adolescentie ook meer nuanceringen aanbrengen, door bijvoorbeeld te stellen dat hij alleen doorzettingsvermogen heeft als het een voor hem leuke activiteit betreft.

Ook neemt het *propositionele denken*, het veronderstellenderwijs mogelijkheden tegen elkaar afwegen, toe. Zelfreflectie hangt in grote mate af van het intelligentieniveau van de persoon.

Over zelfkennis schrijft L. van Beemen (1995) dat daar pas sprake van kan zijn als er een zelfbesef is; "als je wilt uitleggen wie je bent, moet je op zijn minst beseffen dát je iemand bent, een individu dat zich onderscheidt van de rest van zijn omgeving."

Onder zelfbesef verstaat zij het bewustzijn van het zelf als eenheid en het besef dat die eenheid los gezien moet worden van de omgeving.

Ik-ideaal

Hoe een jongere zichzelf ziet en hoe hij zich zou willen zien zijn twee verschillende dingen. Leeftijdsgenoten kunnen in dit ideale zelfbeeld een belangrijke rol spelen. Zowel voor beïnvloedbare karaktereigenschappen als voor levensstijl en opvattingen. Eigenlijk komt dit onder ander tot uiting in de vorming van "groepjes". Maar ook identificatie en experimenteren komen hier weer om de hoek kijken. De anderen uit de omgeving kunnen aanleiding zijn voor experimenteren, zodat de jongere kan ondervinden of iets bij hem past. (Kohnstamm, 1997).

Ik denk dat de adolescentie de periode bij uitstek is om na te denken over jezelf. Waarom doe je de dingen zoals je ze altijd doet en waarom ben je er niet tevreden over? Als CMV'er kan hier te taak liggen om dit goed te begeleiden. Een belangrijk doel bij deze begeleiding zou ik stellen als het versterken van het gevoel van eigenwaarde. M.i. kan je pas veranderen als je denkt het waard te zijn.

2.5 Zelfwaardering en gevoel van eigenwaarde

Onder zelfwaardering wordt de wijze waarop het individu zichzelf beoordeelt verstaan. De nadruk ligt hier op het affectieve aspect van de persoonlijkheidsontwikkeling (van Beemen, 1995).

Het bereiken en op peil houden van het gevoel van eigenwaarde is een belangrijke menselijke drijfveer.

Zelfwaardering is een bron van betrokken emoties zoals trots en schaamte.

Bevestiging van zelfwaardering geeft trots en voldoening en het zelfbeeld blijft in tact. Wanneer een jongere te kort schiet wat betreft het ideale zelfbeeld, vormt dit een bedreiging waardoor het zelfbeeld zakt. Emoties als schaamte en kwaadheid kunnen hier meespelen. Emoties zijn op zichzelf weer de oorzaak van het besluit ergens iets aan te doen of het erbij te laten zitten. Zo kan het voorkomen dat adolescenten met een lage eigenwaarde dit alleen maar versterken doordat bijvoorbeeld het gevoel moedeloosheid hen niet prikkelt tot verbetering. Op deze manier kunnen jongeren de ene na de andere 'fout' maken met als mogelijk gevolg dat de jongere vastloopt en zichzelf in de nesten werkt. (Kohnstamm, 1997).

Zelfvertrouwen speelt een cruciale rol bij het vormen van eigenwaarde. Wanneer een adolescent zelfvertrouwen heeft, heeft hij greep op de situatie en kan er adequaat op inspelen, maar zelfvertrouwen duidt ook op het onder controle hebben van gevoelens en achter eigen keuzes en gedragingen staan.

Er zijn twee soorten zelfwaardering: algemene en specifieke. De eerste heeft betrekking op bepaalde terreinen die voor de adolescent belangrijk zijn, zoals de relatie met leeftijdsgenoten en hoe geaccepteerd, gerespecteerd en competent de jongere zich voelt. Specifieke zelfwaardering ontstaat uit vriendschappen, verliefdheden, uiterlijk en prestaties.

Gebrek aan eigenwaarde en waardering voor het beeld dat de adolescent over zichzelf heeft kan ontstaan door onbereikbare of verwarrende ideaalbeelden. Hier kan het dus ook mis gaan, denk aan Anorexia Nervosa, doordat er in de media en tijdschriften onnatuurlijk magere modellen worden voorgehouden. Sommige adolescenten hebben hulp nodig om hun idealen bij te stellen, maar de meeste ontdekken uit zichzelf wel de onmogelijkheid.

Tot zover de beschrijvingen van de zelfreflectie en zelfwaardering. Reflectie is een belangrijke vaardigheid bij veranderingsprocessen en hierin moet een adolescent m.i. goed begeleid worden. Zo kan hier steeds een positieve draai aan worden gegeven. Zelfwaardering is een voorwaarde voor het ontstaan van een positief zelfbeeld, wat de identiteitsontplooiing vormgeeft dan wel makkelijker maakt.

2.6 samenvatting

In hoofdstuk twee ben ik ingegaan op een ander belangrijk veranderingsproces in de adolescentie; de identiteitsontwikkeling. Hoe deze identiteit gevormd wordt, hangt samen met de ontwikkelingstaken van de adolescent. Dit zijn:

- de adolescent moet loskomen van zijn ouders en een persoonlijke levensstijl vinden; een individuele door hemzelf als harmonisch ervaren wijze van omgaan met zijn eigen behoeften en met andere mensen;
- hij moet een voor hem aanvaardbare plaats vinden binnen het netwerk van sociale rolverhoudingen, kiezen voor volwassen sociale rollen waar hij tevreden mee is en zich in kan geven.

Deze twee taken hebben een sterke samenhang. Iemands levensstijl is namelijk ook sterk afhankelijk van de sociale rollen die hij vervult en vice versa. Er kan beter gesproken worden over het ontplooiën van een eigen identiteit.

Door alle hevige veranderingen en onzekerheden die zich voordoen in de adolescentie wordt deze periode met betrekking tot identiteitsvorming in de ontwikkelingspsychologie omschreven als identiteitscrisis en duidt op de innerlijke beleving van de jongere.

Er zijn twee belangrijke invloedsfactoren op dit proces van identiteitsontplooiing:

- de voorafgaande persoonlijkheidsontwikkeling;
- de maatschappij.

De *voorafgaande persoonlijkheidsontwikkeling* is een belangrijke factor die vormt hoe een jongere met de identiteitsontplooiing omgaat. Zo zijn temperament, emotionele labiliteit of stabiliteit, introversie en extraversie en gehechtheid belangrijke bouwstenen voor de persoonlijkheid. De persoonlijkheid van de adolescent bepaald hoe hij om gaat met tegenslagen en hoe hij tot keuzes komt. Iemand die emotioneel labiel is heeft meer moeite met opgroeien, omdat hij zich snel uit het veld laat slaan. Daarnaast is het zo dat een jongere door bepaalde tegenslagen in een neerwaartse spiraal terecht kan komen. Hij loopt tegen dingen aan, maar door een vastgeroest denkpatroon en meerdere negatieve ervaringen blijft hij steken in dat negatieve gevoel. Een goede taak voor een begeleider is om dit te doorbreken en de adolescent te motiveren en activeren problemen aan te pakken.

Binnen de persoonlijkheidsontwikkeling is de vorming van het zelfbeeld een belangrijk proces. Met zelfbeeld wordt bedoeld de ideeën die een jongere over zichzelf heeft. Dit kan enorm versterkt worden door de omgeving. Deze omgeving kan zowel bevorderend als belemmerend werken. Bevorderend in de zin van complimenten en positieve feedback en belemmerend wanneer een jongere veel kritiek ontvangt en dit erg op zichzelf betreft. In de adolescentie neemt de mogelijkheid tot zelfreflectie toe, wat in feite een zoektocht naar zelfkennis is. Een CMV'er kan hem hier kennis mee laten maken en hem hierin begeleiden.

Hoe een jongere over zichzelf denkt, hangt samen met het gevoel van eigenwaarde. Het bereiken en op peil houden van het gevoel van eigenwaarde is een belangrijke menselijke drijfveer. Bevestiging van de omgeving hierin is belangrijk waardoor het zelfbeeld in tact kan blijven. Begeleiding moet dan ook gericht zijn op het versterken van het gevoel van eigenwaarde.

De andere belangrijke en invloedrijke factor bij de identiteitsontplooiing is *de maatschappij*. De identiteitsontplooiing is afhankelijk van de steun die een jongere ontvangt vanuit de maatschappij waarbinnen hij zich begeeft. Bevestiging door de sociale omgeving en mogelijkheden om met sociale rollen te experimenteren zijn een belangrijke basis.

Echter de individualisering van de maatschappij legt een grotere druk op de autonomie ten opzichte van de omgeving van de adolescent. Dit kan ook een neveneffect hebben, namelijk dat concurrentie en prestatie belangrijker worden gevonden. Bovendien wordt een jongere door de grote handelings- en keuzevrijheid behoorlijk op de proef gesteld. Om jongeren te leren hoe ze moeten participeren in de samenleving en hen te steunen bij de ontwikkeling van een moderne identiteit, worden sociale competenties steeds belangrijker. Sociale competenties zoals assertiviteit en grenzen stellen zijn dan ook belangrijk voor de adolescent om zich staande te houden in de samenleving. Daarnaast zijn ze in de volwassen wereld minstens zo belangrijk.

Deel 2

CMV in de Praktijk

“Hoe de CMV'er adolescenten kan ondersteunen in het proces naar de volwassenheid”

Inleiding CMV in de praktijk

In deel twee van deze scriptie ga ik dieper in op de theorie zoals ik heb beschreven in deel één. Dit ga ik doen door de praktijk te onderzoeken, mijn ervaringen hieraan te koppelen en vervolgens uitvoerig te beschrijven hoe ik als toekomstig CMV'er denk hoe je om moet gaan met adolescenten. Ik ga antwoord geven op de vraagstelling: *hoe kan de CMV'er ondersteunen in de veranderingsprocessen die een adolescent ondergaat?*

Een belangrijke opmerking die ik nu plaats is dat ik ga kijken naar mogelijke problemen die adolescenten kunnen ervaren. Dit doe ik om beter te kunnen begrijpen waarom de psychosociale veranderingsprocessen als belastend kunnen worden ervaren. De adolescentie blijft een onzekere periode en daarom denk ik dat veel jongeren tegen dingen aanlopen. De CMV'er kan een goede rol vervullen om dit in goede banen te leiden.

In mijn antwoord op de vraagstelling bedenk in een gerichte aanpak/benadering die in mijn visie het beste aansluit bij adolescenten die (mogelijk) problematiek ervaren, of anders gezegd, het nodig hebben.

Om een genuanceerd beeld te schetsen van adolescentieproblematiek richt ik mij, naar aanleiding van mijn ervaringen bij het Leerwerk centrum, op voortijdig schoolverlaters. Tijdens deze stage heb ik intensief met deze jongeren gewerkt. Opmerkelijk genoeg waren de trainingen gericht op de terugkeer naar regulier onderwijs of een baan, maar toch ging de individuele begeleiding (trajectbegeleiding) veel verder dan dat. Ik heb enorm veel geleerd over adolescenten en hun gedragsproblemen, adolescenten en hun worsteling met het vormen van een identiteit en over de druk die ze uit hun omgeving ervaren. In dit deel neem ik dus wel deze specifieke groep als uitgangspunt, maar in feite onderzoek ik wat onder die laag verborgen ligt. Met andere woorden, allerlei gevoelens waar adolescenten mee worstelen die bepaald gedrag veroorzaken.

Ik heb als CMV'er door deze stage-ervaring en de theoretische verdieping in deel één ideeën over de benadering en aanpak van adolescenten ervan uitgaande dat er zich problemen voor doen op het gebied van veranderingsprocessen. De CMV'er kan mijns inziens hier een belangrijke rol vervullen. Al dit en meer komt aan bod in dit tweede gedeelte van deze scriptie.

Ik wil benadrukken dat ik in dit gedeelte weliswaar over een specifieke doelgroep spreek (voortijdig schoolverlaters), maar dat de problematiek zoals die zich bij hen voordoet in mijn visie inherent staat aan opgroeien. Uiteraard bestaan er uitzonderingen en kunnen achtergrond en de privé-situatie voor iedereen op een andere manier meespelen. Toch ga ik in iets algemenere termen schrijven, aangezien door de meeste adolescenten de overgang van kind naar volwassene als belastend wordt ervaren.

Hoofdstuk 3 Adolescentieproblematiek in de praktijk

In dit hoofdstuk ga ik de praktijk in. In paragraaf 3.1 ga ik algemeen in op adolescentieproblematiek die zich kan voordoen en de mogelijke belemmeringen die ervaren kunnen worden. Zo onderzoek ik wat er door die veranderingsprocessen mis kan gaan bij de beleving van adolescenten. Uiteraard gebruik ik hiervoor de theorie uit het literatuuronderzoek.

In paragraaf 3.2 analyseer ik de doelgroep voortijdig schoolverlaters, door een korte introductie te geven op de mogelijke oorzaken van voortijdig schoolverlaten. Wanneer deze oorzaken bekend zijn, kan men gericht werken met de doelgroep.

In paragraaf 3.3 beschrijf ik het Leerwerk Centrum en haar werkwijze. Ik zal een training omschrijven die ik daar gegeven heb. Deze training is gericht op het terugvinden van de motivatie en de cursist een helder beeld van zichzelf te laten krijgen in het eigen kunnen. Enkele uitgangspunten zijn zeer interessant. Vervolgens zal ik mijn eigen mening geven over deze training en aangeven waarom ik denk dat deze uitermate geschikt is voor deze doelgroep.

In paragraaf 3.4 beschrijf ik mijn eigen ervaringen met het werken met de doelgroep voortijdig schoolverlaters. Hierbij besteed ik de meeste aandacht aan het gedragsmatige aspect. De belangrijkste elementen in het werken met adolescenten ga ik nader omschrijven en vormen voor mij ook de basis voor een goede aanpak en benadering van adolescenten.

Voordat ik verder ga met de volgende hoofdstukken, wil ik eerst benadrukken dat ik de komende hoofdstukken niet vanuit de hulpverlening schrijf, maar als CMV'er. Het blijft echter moeilijk om hier een helder onderscheid in te maken aangezien hulp en dienstverlening elkaar op sommige vlakken zullen overlappen. Het zogenaamde "grijze vlak" waar binnen het welzijnswerk veel over wordt gesproken, is mijns inziens een vertrekpunt voor de CMV'er. De CMV'er is geen hulpverlener maar dienstverlener en gaat signalerend, begeleidend en doorverwijzend te werk. Wél komt de CMV'er op die manier in aanraking met problematiek.

Kortom, de CMV'er biedt geen hulp bij problemen van psychosociale aard, maar probeert problemen te verminderen, mogelijkheden tot verdere ontwikkeling te vergroten en daarmee de keuzemogelijkheden en de vrijheid tot het nemen van beslissingen.

3.1 Adolescentieproblematiek en mogelijke belemmeringen

Opgroeien is een moeilijk proces. Tijdens de kindertijd is alles nog uitgestippeld, maar de adolescent moet plotseling zelf keuzes maken. Hoe en welke keuzes hij maakt, bijvoorbeeld op het gebied van school of werk, of het aangaan van sociale relaties, hangt af van zijn persoonlijkheid en ook van zijn omgeving. Mijns inziens valt of staat de problematiek binnen de adolescentie dan ook met de (tot dan toe) gevormde persoonlijkheid, ofwel identiteit en de factor omgeving. De drie opvoedingsmilieus (gezin, school en leeftijdsgenoten) spelen hierbij een cruciale rol en kunnen mogelijk belemmeringen veroorzaken. Reden genoeg om aan te nemen dat er verschillende elementen zijn die ervoor kunnen zorgen dat opgroeien niet vanzelf gaat.

Met belemmeringen bedoel ik obstakels die de verdere (psychosociale) ontwikkeling in de weg staan. Als basis gebruik ik de literatuurstudie, maar zijn de omschrijving van problemen en belemmeringen mijn interpretaties en voor een deel gebaseerd op ervaringen. Echter, er is niet sprake van één bepaald probleem en het één sluit het ander ook zeker niet uit. Ik denk dat het een wisselwerking is tussen de persoon, zijn omgeving en zijn ervaringen. Daarnaast gaat de problematiek voornamelijk over gevoelens en zullen zij elkaar in bepaalde mate overlappen. Toch neemt dit niet weg dat er meer algemeen gesproken kan worden over adolescentieproblematiek, aangezien er steeds specifieke elementen terugkomen binnen het proces van opgroeien. In de literatuurstudie ben ik over het algemeen in gegaan op de meest ideale situatie voor het opgroeien van de adolescent. In dit gedeelte vorm ik dit om naar mogelijke belemmeringen in het proces van opgroeien.

Algemeen gezien ontwikkelt zich binnen de twee ontwikkelingstaken (zie hoofdstuk 2.1) ook de problematiek en mogelijke blokkades. Keuzes maken en leerprocessen volgen elkaar op. Hieronder beschrijf ik overzichtelijk aan de hand van kernwoorden mogelijke problematiek die ervaren kan worden binnen de adolescentie.

Tegenstrijdige gevoelens

Tegenstrijdige gevoelens lopen als rode draad door alle mogelijke problematiek binnen de adolescentie. Wanneer je als adolescent opgroeit, dan wil je aan de ene kant voldoen aan de verwachtingen van de omgeving, maar aan de andere kant speelt je eigen gevoelens en emoties ook mee. Hierdoor lopen deze twee niet altijd parallel. Tegenstrijdige gevoelens kunnen zich uiten in gevoelens van verwarring, verdriet, eenzaamheid en wanhoop, maar ook in vreugde, spanning en unieke gevoelens. Al met al is het een intensieve periode waarin door een continue wisselwerking tussen persoonlijkheid en omgeving een beroep wordt gedaan op het gevoelsleven van de adolescent. Hoe je hier mee omgaat hangt af van persoonlijke drijfveren en deels van het karakter. De één zal het wellicht eerder als spannend ervaren, de ander zal zich er misschien in verliezen en het erg op zichzelf betrekken.

Sociale rolverandering; loskomingsproblemen

Adolescenten zijn bezig met hun positie ten opzichte van hun ouders, met het vinden van een eigen plaats in de samenleving en het ontplooiën van een eigen levensstijl. Ik kan mij voorstellen dat sommige adolescenten moeite hebben met dit losmakingproces van ouders, omdat zij het gevoel kunnen hebben niet loyaal te zijn ten opzichte van hun ouders. Uiteraard vormt deze problematiek zich niet alleen ten opzichte van de ouders, maar ook in ruimere zin, namelijk de omgeving van de adolescent.

Autonomie en keuzes maken voor verdere levensloop

Van de omgeving wordt verwacht dat de adolescent steeds zelfstandiger wordt. Dit kan gaan zitten op het gebied van verantwoordelijkheid nemen en verplichtingen aangaan, welke voor de verdere levensloop bepalend zijn. Problematiek die zich voor zou kunnen doen is dat de adolescent onder druk verkeerde keuzes maakt. Of dat hij erg afgaat op het advies van zijn ouders en hen volgt. De mate van autonomie die wordt toegestaan binnen het gezin bepaald voor een deel hoe een adolescent in het leven staat. Ook hier kunnen weer tegenstrijdige gevoelens ontstaan wanneer de autonomie van huis uit en de autonomie die verwacht wordt van de omgeving niet overeenkomen. Mijns inziens liggen keuzes niet vast, maar ik kan mij voorstellen dat adolescenten dit wel als zodanig ervaren. Ik denk dan ook "vaak is de omweg de kortste weg".

Adolescenten ervaren veel druk van de omgeving als het gaat om zelfstandig functioneren. Deze druk kan in praktische zaken zitten (bijvoorbeeld op kamers gaan), maar ook meer op emotionele zaken (bijvoorbeeld assertiviteit en grenzen stellen).

Al met al kan ik stellen dat wanneer het gaat om autonomie, de adolescent enerzijds graag zelf actie onderneemt, maar anderzijds toch tegen dingen aanloopt en hiervoor steun in de omgeving zoekt. Wanneer deze steun door omstandigheden niet aanwezig is, kan dit voor problematiek zorgen. Zo kan hij het gevoel hebben er helemaal alleen voor te staan en een soort muur op te bouwen als het gaat om emoties.

Geen adequate Identificatie en experimentatie mogelijkheden.

De leerprocessen identificatie en experimentatie zijn van groot belang als het gaat om een goede ontwikkeling en gerichte keuzes maken. Normen en waarden worden ontwikkeld en overgenomen, welke deels je persoonlijkheid bepalen. Nu kan het voorkomen dat er in de omgeving van de adolescent geen adequate rolmodellen zijn. Dit kan enerzijds komen door het simpelweg ontbreken hiervan (bijvoorbeeld een ouder die is overleden, of beide ouders) en anderzijds kan een verkeerde opvoedingsstijl (waar ouders geen richting geven aan het gedrag) hier ook de oorzaak van zijn. Wanneer een jongere bijvoorbeeld te veel wordt losgelaten, dan kan hij zich niet met een ouder identificeren. Ook in het geval van verwaarlozing binnen het gezin en van de verdere omgeving, maakt het voor de jongere moeilijk om zich te identificeren. Een adequaat rolmodel moet namelijk zichtbaar zijn, een competent persoon zijn en de adolescent moet hiermee een positieve relatie hebben.

Het ontbreken van rolmodellen zorgt ervoor dat de adolescent uitgaat van andere modellen, bijvoorbeeld op televisie of uit een boek, waardoor er mogelijk verkeerde opvattingen kunnen worden gevormd. Dit kan leiden tot asociaal gedrag. En natuurlijk een uiteenlopend scala van verkeerde normen en waarden, welke niet overeenkomstig zijn met de normen en waarden die gelden in de maatschappij.

Bovenstaande geldt ook voor experimentatie, al staan daar sociale ervaringen meer centraal. Wanneer door verkeerde overdracht van normen en waarden geen besef is van goed en fout, dan kan het voorkomen dat een jongere zich in verkeerde groepen gaat mengen die crimineel gedrag uitlokken.

Ook als de adolescent niet kan experimenteren met gedragingen, zal het moeilijk zijn om erachter te komen wat bij hem past. Dit kan zich uiten in gevoelens van onzekerheid.

Botsingen met de verwachtingen van de omgeving

Wanneer verwachtingen vanuit de omgeving op het gebied van rollen, gedragingen en keuzes niet overeenkomen met de gevoelens van de adolescent, kan dit leiden tot botsingen. Als een adolescent hierin niet goed begeleid wordt, uit zich dit in gevoelens van onzekerheid en wellicht ook het gevoel niet goed genoeg te zijn. Niet alle verwachtingen worden door alle betrokkenen gedeeld. Het komt dus voor dat mensen verschillende verwachtingen hebben ten aanzien van een persoon in een bepaalde positie. Er wordt in dit verband ook wel gesproken over rolconflicten. Voor een jongere is het lastig om hier mee om te gaan. Het proces van een keuze maken tussen al deze verwachtingen kan dan ook problemen opleveren waar tegenstrijdige gevoelens ervoor zorgen dat de adolescent niet lekker in zijn vel zit.

Invloed gezin, geen warmte en genegenheid en een verkeerde opvoedingsstijl

Zoals ik al eerder aangaf, is het gezin het belangrijkste opvoedingsmilieu. Het ontbreken van warmte en genegenheid kan er toe leiden dat een jongere het gevoel heeft niet mee te tellen in de maatschappij. Warmte en genegenheid zijn m.i. de basis voor het creëren van veiligheid, een veiligheidsgevoel dat voor de adolescent leidt tot een durf om keuzes te maken en te weten dat er een opvangnet bestaat wanneer het fout gaat. Wanneer dit opvangnet ontbreekt kan het maken van keuzes uitblijven, waardoor de adolescent er niet goed achter kan komen wat hij wil én kan. Ook de opvoedingsstijl tijdens de adolescentie kan 'verkeerd' zijn. Een negerende opvoedingsstijl of een stijl waarbij de jongere teveel zijn eigen gang mag gaan (voortkomend uit onverschilligheid van de ouders) zijn funest voor de ontwikkeling. Enige feedback en een terugval of uitvalbasis zijn denk ik belangrijk voor een adolescent om te experimenteren en tot gerichte keuzes te komen. Het ontbreken hiervan kan het voor de adolescent bijzonder moeilijk maken om zich te ontwikkelen tot een verantwoordelijk en zelfstandig persoon.

Invloed school, negatieve associatie

Wanneer een school een verkeerde organisatiestructuur heeft, niet betrokken docenten en onduidelijke regels hanteert, dan kan dit ertoe leiden dat een adolescent zich niet prettig voelt op school. Er zijn zeker nog meer mogelijke oorzaken, maar hier verwijs ik door naar paragraaf 3.2. Aangezien de school een belangrijk opvoedingsmilieu is, kan ik stellen dat de invloed van de school aanwezig is. Ook school vormt m.i. een vangnet. Wanneer er te weinig ruimte is voor persoonlijke ontplooiing, maar ook het ontbreken van adequate rolmodellen, dan kan de adolescent een negatieve associatie met school krijgen. Hierdoor wordt schooluitval wellicht in de hand gewerkt.

Invloed leeftijdsgenoten, omgang met verkeerde vrienden of het ontbreken van vrienden

Omgang met verkeerde vrienden kunnen tot allerlei problemen leiden. Zo denk ik aan overnemen van asociaal gedrag, maar ook het vormen van verkeerde opvattingen ("om er maar bij te horen"). In hoeverre de adolescent de drang voelt ergens bij te horen hangt in mijn ogen weer af van persoonlijkheid. Zo blijft het de vraag of hij veel bevestiging nodig heeft van zijn omgeving. De drang naar bevestiging kan ook weer voor een deel afhangen van de opvoeding. Dit bewijst dat het één het ander niet uitsluit en dat er continu sprake is van wisselwerking.

Het ontbreken van een referentiegroep in de zin van peer-groups (generatiegenoten) kan ertoe leiden dat de adolescent niet kan experimenteren met gedragingen, geen feedback ontvangt en zich niet kan "levelen". Hierdoor kan hij zich eenzaam gaan voelen en in zijn eigen schulp kruipen door zich figuurlijk voor zijn omgeving af te sluiten en wellicht ook voor zijn eigen emoties. Bij het ontbreken van contact met leeftijdsgenoten kan de adolescent moeilijk imiteren, experimenteren en oriënteren wat betreft normen en waarden. Er ontbreekt meer perspectief tot integratie in de wereld van de volwassenen en de jongere kan zich onzeker voelen. Omgang met leeftijdsgenoten vermindert meestal het gevoel van onzekerheid, doordat hij ergens bij hoort. Bovendien leidt het niet aangaan van sociale relaties tot een incompetentie als het gaat om sociale vaardigheden. Vaardigheden zoals opkomen voor jezelf, vertrouwen in anderen en jezelf en beheersen van conflicten. Deze zijn in mijn ogen enorm belangrijk in de volwassen wereld.

Slecht zelfbeeld

Een slecht zelfbeeld loopt net als tegenstrijdige gevoelens als een rode draad door de adolescentie heen. Een slecht zelfbeeld kan de identiteitsontplooiing in de weg staan. Het beïnvloedt op een negatieve wijze gedrag, emoties, motivatie en het bepaald of verzwakt competentiegevoelens. Een negatief zelfbeeld staat in mijn visie veranderingsprocessen in de weg. Je kan pas veranderen als je het gevoel hebt dat je het waard ben. Wanneer

dit gevoel ontbreekt, dan kan men in een neerwaartse spiraal terechtkomen. Hierdoor wordt gedrag nooit aangepakt en komt een jongere niet tot keuzes die werkelijk bij hem passen. Dit wordt helemaal versterkt door het ontbreken van feedback uit de omgeving, of dat er niemand uit de omgeving een heldere spiegel voorhoudt.

Persoonlijkheidsontwikkeling: temperament, labiel, introvert

Een adolescent die zich niet snel op zijn gemak voelt in nieuwe situaties kan proberen te voorkomen om zich in een nieuwe omgeving te begeven. Iemands temperament bepaald hoe hij met de nieuwe situatie omgaat. Ook labiliteit (gevoelsmatig snel uit evenwicht) kan ervoor zorgen dat alle onzekere gevoelens aangewakkerd worden en bepaalde situaties liever vermeden worden.

Een ander element is of de jongere zijn ervaringen wil delen met anderen of niet. Een introvert persoon zal meer de oorzaken van zijn gedrag of emoties bij zichzelf zoeken en zichzelf ook de schuld hiervan geven. Maar hij kan zich hier ook juist van afsluiten en het zeker niet met de omgeving bespreken. Zelfreflectie is in zekere mate goed, tenzij hij moeilijk kan relativeren en zichzelf allerlei dingen aanpraat en er bovenal zelf in gaat geloven. Ik denk dat dit soort gedragingen ook samen kunnen gaan met psychische stoornissen. Daarmee bedoel ik dat het hebben van een psychische stoornis zowel oorzaak als gevolg kan zijn van labiliteit en introversie.

Geen mogelijkheid tot zelfreflectie, verkeerd ideaal voor ogen

De mogelijkheid tot zelfreflectie sluit aan op bovenstaande. Zelfreflectie is goed, mits de adolescent juiste conclusies kan trekken en zijn gedrag (wellicht) aanpast. Wanneer een jongere teveel opgaat in zichzelf en zijn gevoelens met niemand bespreekt, dan kan hij zijn eigen waarheid gaan vormen met alle gevolgen van dien. Een verkeerd ideaal zorgt ervoor dat de adolescent streeft naar een soort onmogelijke perfectie. Ik denk nu op het gebied van lichamelijke kenmerken, maar zeker ook mentaal gezien. Een gevoel van altijd maar de beste willen zijn, het voldoen aan alle verwachtingen van de omgeving of een soort ideaal persoon te zijn, kunnen frustrerend en uitputtend zijn. Hierdoor verliest de jongere de realiteit uit het oog.

Geen gevoel van eigenwaarde, weinig zelfvertrouwen

Geen gevoel van eigenwaarde en weinig zelfvertrouwen zijn verstrengeld met het zelfbeeld en de persoonlijkheid. Enerzijds denk ik dat het voor een deel in de genen zit (nature²), anderzijds hangt het van de omgeving af (nurture³). Iemand die veel bevestiging nodig heeft zal hier meer waarde aan hechten en zijn gedrag hier op aanpassen. Dit kan betekenen dat hij voorbij gaat aan zichzelf wat op den duur tot verwarde gevoelens leidt. Ook denk ik dat mensen met weinig eigenwaarde gevoeliger zijn voor afwijzing door de omgeving, waardoor ze alles op alles zetten om dit te voorkomen. Weinig zelfvertrouwen duidt op het niet onder controle hebben van gevoelens en het daardoor moeilijk vinden om achter eigen gedragingen en keuzes te staan.

Concrete problematiek is bijvoorbeeld het voorbij gaan aan eigen gevoel en emotie, streven naar perfectie, waardeloze gevoelens koesteren en het moeilijk kunnen stellen van eigen grenzen.

Individualisering en keuzesamenleving

Door de grote handelings- en keuzevrijheid wordt de jongere op de proef gesteld. Wanneer een jongere hierin niet goed begeleidt wordt, dan kan hij hierin teveel opgaan en geen gerichte en weloverwogen keuzes maken. De individualisering zorgt ervoor dat de jongere teveel aan zijn lot wordt overgelaten en hierdoor het gevoel krijgt er alleen voor te staan. Op steeds jongere leeftijd moet hij keuzes maken voor de toekomst. Dit kan tot foute keuzes leiden.

Al met al zijn er verschillende soorten problemen die zich voor kunnen doen, maar de meeste zijn in mijn ogen gebonden aan gevoelens. De constante spanning tussen verwachtingen van de omgeving en gevoelens van binnenuit werken verwarrend en leiden tot verkeerd (vlucht)gedrag. Een goede begeleiding door zowel ouders, school en omgeving zijn cruciaal. In de begeleiding vanuit het CMV werk zal er goed in de gaten moeten worden gehouden of er sprake is van aanleg of dat de omgevingsfactoren van invloed zijn. Aanleg bepaalt in welke mate hoe een adolescent omgaat met de adolescentieproblematiek. De omgeving is nodig om te kunnen identificeren en experimenteren.

² Nature staat voor natuur, ofwel het zit in de genen, het is aangeboren.

³ Nurture verwijst naar aangeleerd, opvoedings- en omgevingsfactoren worden als oorzaak gezien.

3.2 Voortijdig schoolverlaten

Zoals ik al eerder heb aangegeven kies ik een specifieke doelgroep uit om gericht te kunnen kijken in de praktijk naar adolescentieproblematiek. Voortijdig schoolverlaten is een mogelijk gevolg van de verwarrende adolescentieperiode en de veranderingsprocessen die zich voordoen.

Voortijdig schoolverlaten komt veel voor. Naar aanleiding van de literatuurstudie en mijn ervaringen bij het Leerwerk centrum kan ik stellen dat voortijdig schoolverlaten de adolescentieproblematiek kenmerkt. Als basis gebruik ik de literatuur van M. Agerbeek met haar boek Chronische spijbelaars (1997). Daarnaast zal ik ook zelf vanuit mijn visie als CMV'er conclusies trekken.

Schoolweigering (spijbelen) begint vaak met vage klachten en tegenzin die geleidelijk groter worden en bijvoorbeeld paniek veroorzaken bij de gedachte naar school te gaan. Voortijdig schoolverlaten gaat een stap verder. Hier heeft de adolescent vaak het gevoel mislukt ze zijn op school. De begeleiding dient m.i. gericht te zijn om de terugkeer naar school om van het vastgelopen te zijn, los te komen.

Er zijn vier niveaus te onderscheiden die spijbelen mogelijk veroorzaken.

Ten eerste is de *privé-situatie* van belang. Het ontbreken van structuur binnen het gezin, weinig toezicht en weinig zelfdiscipline kunnen er voor zorgen dat adolescenten de vrijheden van het onderwijs niet aankunnen. Ook de aantrekkelijke werking van drugs, criminaliteit en bijbaantjes kunnen van invloed zijn. In hoeverre een adolescent hier waarde aan hecht hangt in mijn ogen weer af van de normen en waarden die men meekrijgt, de autonomie die wordt toegestaan binnen het gezin, de behoefte ergens bij te horen en het niet door hebben hoe belangrijk een opleiding is. Ik denk dat veel jongeren niet om kunnen gaan met de verplichtingen en de druk van ouders, school en omgeving en op die manier 'vluchten'. Hier staat dus de persoonlijkheid en de feedback en invloed uit de omgeving centraal.

Ten tweede zijn er mechanismen op school aan te wijzen die spijbelen en voortijdig schoolverlaten stimuleren of op zijn minst niet verhinderen. Zo kan spijbelen onopgemerkt blijven doordat het controlesysteem op verzuim organisatorisch lastig is. R. Kohnstamm (1997) noemt ook enkele andere redenen als het gaat om de school die de psychosociale ontwikkeling in de weg kunnen staan. Hierbij denkt zij aan slecht contact tussen docent en leerling, een slechte schoolsfeer, onduidelijke organisatiestructuur, weinig appél vanuit school op de verantwoordelijkheden van leerlingen, onduidelijke beoordelingsnormen enzovoorts. Ik denk dat de schoolsfeer het belangrijkste is, omdat de naderheid van huiswerk goed gemaakt kan worden door een leuke sfeer. Met andere woorden, leuke docenten die geïnteresseerd zijn in hun leerlingen en zo naar school gaan plezierig maken.

Ten derde is de aanpak van spijbelaars niet altijd geschikt. Schorsing en strenge toezichten helpen in mijn ogen niet. Goede leerlingbegeleiding wel. Een school die veel waarde hecht aan leerlingbegeleiding straalt genegenheid uit. Die sfeer helpt om te voorkomen dat jongeren er de brui aan geven. Anders gezegd, zij zijn geen nummer. Goede begeleiding bestaat, in mijn visie als CMV'er, uit regelmatig terugkerende gesprekken tussen mentor en leerling over de voortgang van de leerling. Daarbij moet gekeken worden naar schoolprestaties, maar zeker ook naar het algemeen welbevinden van de leerling. Docenten moeten oog ontwikkelingen voor bepaald vertoond gedrag dat duidt op andersoortige problematiek, zoals problemen thuis. Maar ook jongeren die zich terugtrekken en alleen in de pauzes rondlopen moeten opgepikt worden door docenten. Ik denk dat pesten ook vaak onopgemerkt blijft met alle gevolgen van dien. Leerlingen zullen hier zelf niet zo snel mee komen, of het hun ouders vertellen, maar wellicht wel ander gedrag vertonen. De docent is in mijn visie niet alleen verantwoordelijk voor de overdracht van kennis, maar ook begeleider, signaleerder en doorverwijzer in het persoonlijke proces dat zich onder adolescenten afspeelt.

Als laatste wordt als mogelijke oorzaak de te ruime wet -en regelgeving genoemd. Voor deze scriptie is dit niveau niet zo relevant. Het enige wat ik daar over kwijt wil is dat een school bijvoorbeeld maar drie dagen verantwoordelijk is voor een spijbelaar en dat scholen nieuwe leerlingen (bijvoorbeeld leerlingen die eerder uitgevallen zijn en het op een nieuwe school willen proberen) te makkelijk kunnen weigeren. Op die manier kan ik mij voorstellen dat dit een jongere een waardeloos gevoel geeft. Het kan een bevestiging zijn van zijn gevoel echt niets waard te zijn.

Voortijdig schoolverlaters, ook wel drop-outs genoemd, voelen zich vaak gedumt en twijfelen over hun toekomst. Dit is kenmerkend voor de adolescentie. Bovendien moeten ze zich weren tegen teleurgestelde ouders. Naast tal van hulpverleners/zorgverleners die de privé-situatie proberen te verbeteren zou de CMV'er als aanvulling zich met de leerling kunnen richten op het terugvinden van de motivatie en de regelmaat. Dit laatste is m.i. erg belangrijk omdat veel voortijdig schoolverlaters al een lange tijd uit de running zijn.

3.3 Leerwerk Centrum, een verkenning van de praktijk

Het Leerwerk Centrum (LC) helpt jaarlijks een paar duizend mensen aan werk of een nieuwe opleiding. Het zijn mensen die graag weer aan de slag willen maar door allerlei redenen niet in staat zijn dit zelf te doen. Het biedt onder andere een plek aan voortijdig schoolverlaters die door de leerplicht aangemeld worden. Vaak gaat daar een hele tijd en een hoop ellende aan vooraf.

De kracht van het LC schuilt in het vermogen om de cursisten los te weken uit min of meer vastgeroeste leef- en denkpatronen en hem voor te bereiden op een actievere maatschappelijk rol. Activeren, motiveren en het verbeteren van het zelfbeeld staan dan ook centraal. Deze speerpunten zijn belangrijk bij adolescenten en voortijdig schoolverlaten.

Door middel van gerichte stappen wordt er met voortijdig schoolverlaters gekeken naar belemmeringen en mogelijkheden tot dan toe. Daarnaast start hij met praktijkoriëntaties, waardoor de jongere een idee kan vormen wat hij leuk vindt en wat wel of niet bij hem past. Ik denk persoonlijk dat dit een voorwaarde vormt om persoonlijke problemen op te lossen.

Tijdens dit traject wordt de cursist persoonlijk begeleidt. Als er iets is dat de vorderingen belemmert, dan zoekt de cursistenbegeleider samen met de jongere naar een oplossing. Dit kan bijvoorbeeld binnen die begeleidingsgesprekken worden opgelost door middel van een stuk aandacht, maar kan ook betekenen dat de cursistenbegeleider de jongere doorverwijst naar een hulpverlener, indien de problematiek van zodanig psychosociale aard is en er gericht aan het probleem gewerkt moet worden. Daarnaast vormt de cursistenbegeleider een schakel tussen de jongere en zijn ouders, de jongere en de leerplicht, de jongere en zijn voogd (eventueel) en tussen ouders en de hulpverlenersinstantie of voogd of leerplicht.

Bij het LC staat het omzetten van dromen in concrete plannen centraal. "Wat wil ik?" "wat kan ik?" en "wat zijn mijn mogelijkheden?" zijn vragen die de jongere zich gaat stellen. Door middel van groepsgesprekken, toetsen en individuele gesprekken gaat het LC samen met de jongere op zoek naar een zo helder en integer mogelijk beeld van de jongere.

3.3.1 Persoonlijke Investerings Training

Een training die door het LC wordt gegeven is de Persoonlijke Investerings Training (PIT) ontwikkeld door Metanoia, een advies en trainingsbureau. De focus van de training ligt op gedragsverandering van mensen. Het is een motivatie-instrument wat breed toepasbaar is. Het sluit in mijn mening goed aan op de sociale leer- en interactie theorie (zie 2.3) waarbij het voornamelijk om sociale en affectieve vaardigheden gaat. Bij de PIT ligt de nadruk ook op de sociale vorming van mensen en het zich eigen maken van oplossingsmethoden.

Doel van deze training is het op gang brengen en het versnellen van individuele veranderingsprocessen. Hierbij gaat het om het vrij maken van verander-energie, het richten van die energie op zaken die er echt toe doen en het effectief inzetten van die verander-energie om je eigen wensen te realiseren. Het doorbreken van gewoontes is essentieel. Het leert de deelnemer de veranderingscirkel in de vorm van een stappenplan zelf te gebruiken. Zo ben je je eigen coach in het leven.

Door middel van tien thema's die de "levensreis" bepalen wordt de deelnemer zich bewust van zijn eigen verantwoordelijkheid voor het leven, wat hij wil, hoe hij zichzelf ziet en wat het effect hiervan op zijn leven is. Ook komt hij erachter hoe je op eigen kracht dingen kan veranderen en hoe men een succes kan maken van de dingen die hij aanpakt.

Kort gezegd wordt er samen met de trainer individueel en in groepjes eerst naar de belemmeringen gekeken. Vervolgens wordt er een plan opgesteld om het zo te veranderen hoe je het echt wil. De laatste thema's staan in het teken van op koers blijven.

Waarom is deze training toepasbaar op adolescenten?

Door het eenvoudige taalgebruik, de speelse werkvormen, de luchtige vormgeving en de weloverwogen kleine stapjes in het veranderingsproces sluit het goed aan bij deze leeftijdsgroep. Tijdens mijn stage hadden de

voortijdig schoolverlaters uiteraard allemaal een andere achtergrond, maar waren wel in een soort vastgeroest denkpatroon beland. Velen konden het niet schelen dat ze geschorst waren op school. Anderen hadden een zeer negatief zelfbeeld en weer anderen ervoeren zoveel druk van ouders, voogd, mentor en psychotherapeut dat ze als tegenwicht volledig hun eigen weg kozen.

Door middel van deze training kijk je eerst naar je leven tot nu toe; hoe is het zo gekomen, wat zie jij als oorzaken en welke werken belemmerend? Een belangrijk besef wat bij hen naar boven kwam was dat als ze de dingen altijd maar op dezelfde manier doen, ook nooit veranderen. Op die manier kom je er nooit achter wie je werkelijk bent en zeker ook niet wat je allemaal in je mars hebt.

Velen waren al meerdere malen uit wanhoop door hun omgeving losgelaten, maar hierdoor krijgt de adolescent niet het gevoel iets waard te zijn. Door middel van een spiegel voor te houden, worden ze met hun neus op de feiten gedrukt. Wanneer er een min of meer duidelijk beeld is van hetgeen hen belemmert, dan pas ga je de eerste stap zetten naar verbetering zetten. Die eerste stap is de jongere zelf laten bedenken wat hij nu echt wil. Iedereen vertaalde dit op zijn eigen manier. De een wilde veel geld, de ander een zorgzame moeder. Dit lijkt onmogelijk, maar dit is het toch niet. In het eerste geval kan je de jongere in laten zien dat een opleiding een belangrijke voorwaarde kan vormen om dit te bereiken. In het tweede geval ligt het iets moeilijker. Een nieuwe ouder krijgt men niet, maar het zegt m.i. wel iets over hoe je in het leven staat en waar je waarde aan hecht. Samen met de jongere ga je kijken naar mogelijkheden en andere manieren waar je die voldoening uit kan halen. In dit laatste geval zou een leuke vriendschap, of een persoon waarbij hij zich veilig voelt, in de vorm van een rolmodel uitkomst bieden.

Ten slotte ga je kijken waar je eventueel door uit evenwicht raakt en hoe je op koers moet blijven en zet je daadwerkelijk de eerste stap.

Deze training is zeer geschikt voor adolescenten, omdat het op allerlei vlakken stimuleert en helpt.

Zo gaat het uit van kwaliteiten, wat jongere net wat meer zelfvertrouwen kan geven. Ik denk in dit geval ook aan de naaste -ontwikkelingszone van Vygotsky (zie hoofdstuk 1.3). Mensen kunnen vaak meer dan ze zelf denken simpelweg door het te doen, maar ook door te stimuleren dit te doen. Het kan ook het zelfbeeld verbeteren en hiermee het gevoel van eigenwaarde vergroten, waardoor men bewuster wordt van competenties. De opdrachten zijn erop gericht om mensen het beste uit zichzelf te laten halen.

Daarnaast legt de training erg de nadruk op verantwoordelijkheid nemen. Iedereen is verantwoordelijk voor zijn eigen leven, voor zijn eigen ontwikkeling en leerproces.

Binnen de adolescentie is het nemen van verantwoordelijkheden een terugkerend thema. Een jongere kan zichzelf verliezen in die warboel van keuzemogelijkheden en verwachtingen van de omgeving. Het loopt dan ook vaak mis. De PIT biedt enige perspectief hierop en helpt de jongere verantwoording te nemen op eigen kracht. Als laatste is de PIT gericht op zelfinzicht. Dit houdt in dat de jongere bewust wordt van de omgeving, maar ook van zichzelf. Zelfbewustzijn is weten wat je ervaart, denkt, voelt en doet. Voor sommige jongeren is dit niet makkelijk en voelen zij van alle kanten belemmering. De PIT helpt hen de ogen te openen en de waarheid in te zien. *In die zin vormt bewustzijn de start van elke verandering.*

Ik kan niet stellen dat deze training in één keer alle problematiek binnen de adolescentie aanpakt, maar biedt zeker een goede leidraad. Bovendien doet het een beroep op de zelfreflectie, wat het autonoom handelen kan laten toenemen. Uiteraard moet deze hele training nauwkeurig worden begeleidt en gevolgd. Van de PIT-trainer wordt een coachende stijl van werken verwacht. Bovendien is er een uitvoerig geschreven draaiboek wat de trainer moet volgen.

3.4 Ervaringen met adolescenten

Zoals ik al eerder heb aangegeven zag ik in de problemen van de doelgroep voortijdig schoolverlaters veel kenmerken die inherent staan aan opgroeien en de psychosociale veranderingsprocessen die zich in de adolescentie voltrekken. Deze ervaringen vormen voor mij de basis voor hoofdstuk vier waarin ik mijn rol als CMV'er zie en welke mijn aanpak en benadering vormt voor het werken met adolescenten. Anders gezegd, hoe de CMV'er kan ondersteunen in het proces naar de volwassenheid.

Hieronder wil ik naar aanleiding van een aantal kernwoorden de belangrijkste ervaringen met adolescenten (voortijdig schoolverlaters) omschrijven:

Korte spanningsboog

Een van de eerste dingen die mij opviel was het feit dat de groep een korte spanningsboog had. Afwisseling van opdrachten en veel interactie zijn hier belangrijk. Improviseren en inspelen op reacties van de groep is een belangrijke voorwaarde om op een zo effectief mogelijke manier te werken met deze groep.

Wat is effectief? Effectief is in mijn visie dat je zo veel als mogelijk teweeg brengt bij de adolescent. Oftewel, de adolescent zelf wijzen op verantwoordelijkheid en hoe om te gaan met de druk die hij ervaart uit de omgeving. Zo merkte ik dat ik zelf als begeleider wat meer los moest laten. Het ging er aan het einde van een "bijeenkomst" niet om dat je alle punten en doelen die je vooraf stelde had bereikt, maar dat het belangrijker was om te kijken naar wat wél gelukt was. Veelal leek het er op dat niet alles opgepikt werd, echter na enige weken merkte ik wel dat het enigszins doorgedrongen was en het op een bepaalde manier door de groep werd teruggekoppeld.

Regelmaat

Zowel regelmaat voor henzelf als regelmaat vanuit de instelling en de begeleiding vormen in mijn ogen een belangrijk speerpunt. Regelmaat is iets wat vaak ontbreekt. Weten waarvoor je iets doet (voor jezelf) motiveert je om weer deel te nemen aan de maatschappij. De doelgroep bij het Leerwerk Centrum was al lange tijd uit de running en regelmaat was dus niet iets wat makkelijk ging. Ik denk dat je langzaam moet stimuleren tot beter, maar wel in openheid. Door de groep verantwoordelijk te maken voor elkaar, versterk je het gevoel nuttig te zijn. Met het aanwijzen van een groepsleider kan er enerzijds geoefend worden met die rol, anderzijds kan dit het verantwoordelijkheidsgevoel vergroten wat een positieve invloed kan hebben op het gevoel van eigenwaarde.

Motiveren

Voor deze groep was het erg makkelijk om in oud gedrag te vervallen. Een speelse en positieve benadering zijn belangrijk om te motiveren. Motiveren gaat hier zowel om het blijven volgen van de training, maar ook het gevoel te vergoten dat men het waard is.

Motiveren houdt in doelen voor ogen houden en jezelf er steeds aan herinneren waarom je iets doet. De motivatie die wellicht eerst erg vanuit de omgeving wordt opgelegd, moet een jongere eigen worden.

Positieve ervaring

Niet iedereen had even goede ervaringen achter de rug. Deze ervaringen waren veelal in te delen in problemen voortkomend uit de privé-situatie (en dus ook de persoonlijkheid) en de omgeving (verwachtingen). De identiteitsvorming was dikwijls onzeker en men was tegelijkertijd ook bezig met de verwachtingen die anderen van hen hadden. Wanneer je ervan uitgaat dat iemand iets wél kan, lok je beter gedrag uit. Deze positieve en enthousiaste benadering van de begeleider is belangrijk voor het gevoel van eigenwaarde.

Gedragsproblemen

Door vervelende ervaringen, tegenstrijdige gevoelens en afsluitingen voor emoties uitten adolescenten dit dikwijls in asociaal gedrag. Openheid en alles bespreekbaar maken en houden, helpen in mijn ogen om de adolescent te laten zien dat bepaald gedrag (bijvoorbeeld grof taalgebruik) niet getolereerd wordt en laat ook zien waarom dat zo is. Het gedrag bespreken in de groep kan m.i. helpen een jongere dit te laten beseffen. Op die manier is niet een volwassene die van "bovenaf" wederom iets oplegt, maar zijn het zijn leeftijdsgenoten die bepaald gedrag afkeuren. Aangezien de adolescent op die leeftijd erg gevoelig is voor de mening van leeftijdsgenoten, lijkt mij dit een goede manier om oud gedrag om te zetten in ander (nieuw en beter) gedrag.

Door gedrag heen prikken

Ik ben inmiddels anders gaan kijken naar bepaald gedrag of opmerkingen. Ik denk dat het vooral een vorm is van schreeuwen om aandacht. In het geval van de doelgroep voortijdig schoolverlaters kwam ik erachter dat je een persoon beter kunt laten gaan in zo'n geval of even uit de situatie laten stappen en hem na afloop aanspreken op gedrag. Dit is beter dan hem in het bijzijn van leeftijdsgenoten aan te spreken op zijn gedrag. Dit lokt namelijk weerstand uit. Bovendien waren kwetsende opmerkingen veelal niet persoonlijk bedoeld, maar een vorm van afreageren aangezien er zoveel personen met zo'n jongere bezig zijn. Ik kan mij voorstellen dat een jongere af en toe niet weet wat hij met zichzelf aanmoet en het op die manier uit.

Begrip

Veel begrip tonen voor persoonlijke problemen kan een jongere het gevoel geven serieus te worden genomen. Samen zoek je naar een oplossing, maar het is ook puur een vorm van aandacht geven. Door te luisteren naar

persoonlijke problemen ging ik ook bepaald vertoond gedrag beter begrijpen. Als begeleider moet je deze persoonlijke problemen serieus nemen. Het is in mijn ogen al heel bijzonder als ze die problemen bij je neerleggen.

Weerbarstig en onvoorspelbaar gedrag

Het is de kunst om juist in te spelen op onvoorspelbare opmerkingen. Vasthouden aan een strak programma is (zeker met de doelgroep voortijdig schoolverlaters) onmogelijk. Het is belangrijk om zoveel mogelijk aan te horen en zoveel mogelijk op alles in te gaan (uiteraard wel "filteren" op relevantie). Als een gesprek een andere wending krijgt dan in eerste instantie is voorgenomen, dan vind ik dat je daar in mee moet gaan. Het gesprek moet je uiteraard wel sturen. Door mee te gaan ontdek je een hoop en kan je veel uit zo'n gesprek halen, omdat het dicht bij de belevingswereld van de jongeren ligt.

Bij een groep horen

Bij een groep horen kan, zeker in de adolescentie, een hoop betekenen. Zo kan het zekerheid bieden en kan de jongere opvattingen vormen. Een stuk aandacht, begrip en het gevoel geaccepteerd te worden draagt bij aan een positiever zelfbeeld. Een neveneffect dat ontstaat is de sociale controle binnen de groep. Men gaat zich niet alleen voor zichzelf, maar ook voor de ander verantwoordelijk voelen. Dit merkte ik doorgaans bij het ontbreken van een cursist. De overige groepsleden vroegen zich dan serieus af wat er kon zijn en vonden dit vervelend en spraken uit zichzelf elkaar hier ook op aan.

Tot zover enkele belangrijke ervaringen met adolescenten. In het volgende hoofdstuk zal ik dieper op deze ervaringen in gaan door ze te vertalen naar een concrete aanpak van de CMV'er.

Hoofdstuk 4 De rol van de CMV'er

In dit laatste hoofdstuk van deze scriptie ga ik antwoord geven op de vraagstelling hoe de CMV'er kan ondersteunen in het proces naar de volwassenheid. In de literatuurstudie heb ik onderzocht welke veranderingsprocessen plaatsvinden, zowel vanuit psychologisch als in sociologisch perspectief. In het praktijkgedeelte tot nu toe heb ik gekeken naar een specifiek doelgroep die adolescenten vertegenwoordigen. Door in de praktijk op zoek te gaan naar een gerichte training (in dit geval de PIT), de literatuurstudie en mijn ervaringen in het werken met adolescenten, kan ik voldoende onderbouwd aangeven hoe ik denk dat de CMV'er dit proces kan begeleiden.

Zoals ik al in het begin van dit hoofdstuk aangeef ben je als CMV'er niet bezig als hulpverlener. Echter, enige kennis over mogelijke oorzaken van bepaald gedrag en andere problematiek kunnen helpen om een goede benadering en aanpak vorm te geven. Hierbij moet rekening worden gehouden met de verschillende factoren die dit proces beïnvloeden. Dit hoofdstuk schrijf ik vanuit mijn visie als toekomstig CMV'er.

Om zo gericht mogelijk antwoord te geven op de vraagstelling ga ik dit hoofdstuk onderverdelen in een aantal subonderwerpen. Zo maak ik onderscheid tussen de rolvervulling en de aanpak. De rolvervulling gaat in op de mogelijke taken die de CMV'er kan hebben (4.1). De gerichte aanpak omschrijf ik in paragraaf 4.2. Hiervoor kijk ik naar het vertrekpunt, het contact leggen en onderhouden en de mogelijke werkvormen.

In 4.3 geef ik een algemene conclusies op deel één en twee van deze scriptie, zowel vanuit psychologisch en sociologisch perspectief. Als laatste volgt het nawoord.

4.1 De rolvervulling van de CMV'er

Adolescenten die problematiek ervaren hebben vaak een netwerk om zich heen van personen die afzonderlijk iets verwachten van de jongere. Zo kunnen ouders bijvoorbeeld verwachtingen hebben op het gebied van schoolprestaties en buigt een psychotherapeut zich bijvoorbeeld op de identiteitsproblematiek. In sommige gevallen is er ook een leerplichtambtenaar die met hen bezig is of een voogd die een thuissituatie regelt en in de gaten houdt.

De vraag rijst wellicht "waarom dan toch een Cultureel Maatschappelijk Werker daar ook nog bij?"

Een CMV'er moet niet gaan wroeten in het verleden, maar kan wel een goede aanvulling zijn in dit netwerk. Ook bij de veranderingsprocessen, waardoor de adolescent problematiek kan ervaren is een rol voor de CMV'er weggelegd. De volgende rollen kan hij vervullen:

4.1.1 De CMV'er als signaleerder

Een CMV'er heeft een signalerende en doorverwijzende functie. Dit houdt concreet in dat hij bedacht moet zijn op signalen, welke zich veelal uiten in non-verbaal gedrag. Denk bijvoorbeeld aan intonatie, geen oogcontact en afwijzend reageren op zijn omgeving. Ook de mate van initiatief nemen, reageren en krampachtige gedragingen kunnen duiden op een achterliggend probleem. Doeltreffend waarnemen (observeren) is hierbij van belang.

Echter, wat voor een waarnemer een duidelijke zaak is, is soms niet meer dan een symptoom van een dieperliggend probleem. Een CMV'er zal dit pas ontdekken wanneer hij bij zijn werk tot ver onder het oppervlak is doorgedrongen (L. Button, 1977). Deze zogenaamde terreinverkenning biedt mogelijkheden tot beïnvloeding. Ik zie dit dan ook als een onmisbaar onderdeel in het werken met adolescenten. Ik denk wel dat die verkenning een gezamenlijke ervaring moet zijn met de persoon die voor je hebt. In openheid met de adolescent bespreken wat je ziet en denkt is hierin van belang. Zo is de terreinverkenning en de observatie een middel om anderen te betrekken in het onderzoeken van hun eigen situatie en problemen.

Een belangrijke kanttekening die ik wil plaatsen is dat je als CMV'er moet vermijden om op teveel fronten te beginnen, omdat dit argwaan en verwarring kan scheppen bij de adolescent en de CMV'er bovendien zo nog niet echt invloed kan uitoefenen. Contact leggen met adolescenten is een eerste stap in de goede richting.

Bij het waarnemen en observeren moet de CMV'er bedacht zijn op signalen. Zo kan je jezelf vragen stellen als: Waren er tekenen die een aanwijzing zouden kunnen zijn van gevoelens? Was er echt een dialoog of alleen een gesprek? Hoe uitte het non-verbale gedrag zich? Je moet letten op karakteristieke gewoonten en gebaren. Observeren moet je als CMV'er continu blijven doen en niet te snel conclusies trekken. Vervolgens moet je je vermoeden altijd uitspreken naar de adolescent zelf toe. Dit kan enerzijds uitlokken tot nog meer inzicht in het

doen en laten van de adolescent en anderzijds houd je op die manier een open relatie wat vertrouwen schept. Bovendien geef je de adolescent zo de ruimte om bepaald gedrag te verklaren waar jij in eerste instantie wellicht niet aan gedacht had. Er blijft echter wel een spanning tussen wat de adolescent zegt en wat jij als CMV'er interpreteert. Daarom denk ik dat wanneer het om een dieperliggend probleem gaat, dit ook met meerdere personen overlegd moet worden. Hierbij valt te denken aan de ouders of de hulpverlener.

4.1.2 De CMV'er als bemiddelaar

Wanneer er sprake is van problematiek wat zich uit in specifiek gedrag signaleert de CMV'er dit. Afhankelijk van de aard van de problematiek is het niet aan de CMV'er om hier mee aan de slag te gaan met als doel de problematiek van psychosociale aard op te lossen. Dit laatste is aan de hulpverlener. Echter in een training, bijvoorbeeld gericht op motivatie mag de CMV'er m.i. wel aan de slag met elementen van die psychosociale problematiek, maar altijd met het oog op de toekomst. Erachter komen wat een persoon tot dan toe heeft gevormd mag wel besproken worden, maar vervolgens is het de taak van de CMV'er om met het oog op de toekomst, en dus betere tijden, een route uit te stippelen.

Wanneer een onderliggend probleem zich voordoet en jij als CMV'er dit merkt of vermoedt, dan dien je dit te bespreken met het netwerk om de adolescent heen. Ik kan mij voorstellen dat een CMV'er ergens achterkomt wat door de omgeving nog niet eerder was opgemerkt, simpelweg omdat de adolescent dit bij jou neerlegt vanwege het feit dat je fungeert als vertrouwenspersoon en iemand bent met een positieve instelling.

Ook hier moet je openheid verschaffen en (altijd) overleggen met de adolescent wat je van plan bent te doen.

Goed contact onderhouden met het netwerk is zeer belangrijk.

Het is tevens belangrijk om je als CMV'er te beseffen dat je niet alles zelf op kunt lossen. Het bij een ander neerliggen die hier voor gestudeerd heeft of gespecialiseerd is, biedt uitkomst.

Marcel Spierts (2000) geeft in dit verband ook aan dat bemiddeling van een CMV'er gericht is op bemiddeling tussen vragen, behoeften, wensen van individuen enerzijds en de mogelijkheden die de omgeving biedt anderzijds.

De CMV'er als bemiddelaar is m.i. een belangrijke rol die hij kan vervullen omdat het als neutraal persoon goed is om met andere ogen naar een probleem te kijken en de juiste personen hiervoor in te zetten. Tevens balanceert de CMV'er voortdurend tussen bemoeien en niet-bemoeien, tussen ingrijpen en niet-ingrijpen en tussen initiatief nemen en initiatief laten.

4.1.3 De CMV'er als vertrouwenspersoon

Vertrouwen is m.i. de basis voor het hebben van een relatie. Dit geldt zowel voor sociale relaties met mensen uit de omgeving als voor de CMV'er en de adolescent. Ik spreek hier niet over een vertrouwenspersoon zoals we die kennen op scholen, want die heeft wél de nodige bagage om dieper in te gaan op problematiek. Ik doel hier op de indruk wekken dat het mogelijk is voor de adolescent om zichzelf te zijn en niet bang te zijn dat de CMV'er hier afkeurend op reageert.

Vertrouwen is niet iets wat er zomaar is, dit moet je opbouwen. Om die reden vind ik openheid in de "relatie" met de adolescent dan ook belangrijk. Wanneer een jongere het idee krijgt dat er wederom iemand is die achter zijn rug om van alles bepaald voor hem, dan denk ik dat je de jongere tegen gaat werken. Hierdoor wordt het moeilijk om een dialoog aan te gaan. Hoe je je als CMV'er precies opstelt als vertrouwenspersoon geef ik aan in paragraaf 5.2. Wel wil ik benadrukken dat er uiteraard enige vorm van afstand moet zijn tussen CMV'er en adolescent. Deze nabijheid en afstand moet door iedere CMV'er afzonderlijk bepaald worden. Zelf vind ik dat iemand zich zeker niet als autoritair persoon moet opstellen, maar zeker ook niet als "een van hen". Op die manier loop je de kans niet serieus te worden genomen en dan zou de jongere over je heen kunnen lopen.

4.1.4 De CMV'er als activeerder, stimuleerder en animeerder

Zoals ik al eerder heb aangegeven mag je niet wroeten in het verleden van de adolescent. De CMV'er moet oog hebben voor de toekomst en zoekt samen met de jongere naar mogelijke oplossingen gericht op een betere toekomst. Dit kan betekenen dat de CMV'er activerend en stimulerend moet optreden. Hij moet de jongere prikkelen om te veranderen of de jongere motiveren om zelf aan zijn situatie te laten werken. Hoe je moet prikkelen hangt erg af van de situatie van de adolescent en zijn belemmering. Algemeen zou ik kunnen stellen dat je als CMV'er kijkt naar de mogelijkheden. Ga niet kijken naar wat allemaal niet loopt en welke competenties

de jongere niet heeft, maar ga uit van hetgeen aanwezig is. Alleen op die manier haal je m.i. het beste uit jongeren naar boven. Vertrouwen op het kunnen van de jongere geeft hem wellicht een duw in de goede richting om zelf iets aan te pakken.

Bij activering gaat het er in de eerste plaats dan ook om verandering in de situatie van het individu. De strategie is erop gericht mensen te ondersteunen bij het ontdekken van hun wensen en mogelijkheden om op persoonlijk of maatschappelijk terrein actief te worden. Binnen het sociaal cultureel werk bestaan er verschillende benaderingen waarbij de nadruk ligt op het vormingsaccent. Animatie kan worden opgevat als het organiseren van activiteiten gericht op een zinvolle tijdsbesteding. Het is niet alleen een opstap voor activering, maar kan ook een aanknopingspunt zijn om vertrouwen te winnen en motivatie op te bouwen (Spierts, 2000).

Tevens denk ik dat je als CMV'er een heldere spiegel voor moet houden. Je moet de situatie niet mooier maken dan hij is. Ik vind dat je een tussenweg moet zoeken waarbij je enerzijds samen met de jongere beseft dat er nu eenmaal belemmeringen zijn en anderzijds laat inzien dat verandering mogelijk is. Hoe deze verandering tot stand komt hangt van de intrinsieke⁴ motivatie af van de jongere. Ook hier kan je als CMV'er mee aan de slag. Niet alleen in de vorm van bijvoorbeeld individuele gesprekken (bij individuele trajectbegeleiding), maar ook door activiteiten te ontwikkelen die plezier en enthousiasme oproepen bij de adolescent. In die zin kan de jongere toch geprikkeld worden om het net even anders in te gaan zien. Zo ben je niet te diep gegaan, maar is de motivatie van de jongere uit hem zelf gekomen. In mijn visie is deze intrinsieke motivatie de enige vorm die op lange termijn werkt en dus lang blijft hangen bij de jongere, waardoor terugval tot een minimum wordt beperkt.

4.1.5 De CMV'er als ontwerper van een goede leeromgeving.

De laatste rol die de CMV'er kan vervullen is die van de ontwerper van een krachtige leeromgeving. Hierbij kom ik aan bij de groeiende aandacht voor leeromgevingen. Leren is niet alleen overdracht van kennis. In een mensenleven voltrekken zich voortdurend op informele wijze leermomenten en leerprocessen. Zo treedt er een verschuiving op van educatie naar levenslang en levensbreed leren (de Waal, 2004). Sociale competenties worden steeds belangrijker bevonden en worden bevordert tijdens zinvolle vrijetijdsbesteding. Maar ook in organisatorisch verband, zoals een LC waar de CMV'er actief kan zijn, kan dit levensbreed leren bevorderd worden. Door zinvolle activiteiten te organiseren waar ook voldoende ruimte is voor ontspanning, draag je bij aan een positief welbevinden. Daarnaast kunnen sociale competenties ontwikkeld worden in bijvoorbeeld groepsopdrachten en uitjes. Naast communicatieve vaardigheden leert men ook samenwerken, keuzes maken, plannen en informatie verwerken.

Levenslang en levensbreed leren heeft een krachtige leeromgeving nodig. Een krachtige leeromgeving is een omgeving waarin mensen zelf verbanden kunnen leggen tussen persoonlijke ontwikkeling en de (externe) roep om nieuwe competenties. Er zijn 6 vuistregels voor krachtige leeromgevingen. De CMV'er moet ervoor zorgen dat deze:

1. Functioneel is: hij moet overeenkomen met de situatie waarin het geleerde moet worden gebruikt;
2. Uitnodigt tot activiteit;
3. Levensecht is: hij moet toepasbaar zijn in het dagelijks leven;
4. Gedragsmodellen bevat;
5. Geleidelijk het roer overgeeft aan de lerende;
6. Systematisch het besef van eigen bekwaamheid ontwikkelt.

(H.Lodewijks, 1999)

Daarnaast denk ik dat een krachtige leeromgeving ontstaat, wanneer er door educatieve instellingen wordt samengewerkt met verbanden van het sociale leven. Sociale competenties zijn voorwaarde voor het leggen en onderhouden van sociale banden. Sociale (ver)banden bieden mogelijkheden voor het ontwikkelen van sociale competenties.

Ik denk dat bovenstaande voldoende het belang van levensbreed leren aangeeft. Een CMV'er kan dus de rol vervullen om een zo optimaal mogelijke leeromgeving te creëren waarbij hij rekening houdt met de 6 regels

⁴ Onder intrinsieke motivatie wordt verstaan het gedrag dat van binnenuit iemand motiveert, waarbij externe beloning niet nodig is. (Schreuder Peters & Boomkamp, 1998).

Tot zover heb ik vijf rollen omschreven die de CMV'er zou kunnen vervullen. Deze rollen zijn uitermate geschikt, aangezien contact leggen met de adolescent er als een rode draad doorheen loopt, waar uiteraard rekening gehouden moet worden met de persoonlijke behoeftes. De adolescent kan door de CMV'er gestimuleerd worden tot het vinden van de nodige experimenteerruimte. Bovendien kan de CMV'er die experimenten zodanig begeleiden tot ze een leerervaring worden. Wat betreft het zich identificeren benadruk ik dat dit een keuzeproces is, waarbij de adolescent selecteert welke opvattingen, normen, interesses en gedragswijzen van andere personen bij hem passen en kunnen bijdragen tot het vormen van een eigen levensstijl. Ik zou mij kunnen voorstellen dat wanneer de CMV'er een "duidelijk" persoon is, hij dan ook in het contact als model zou kunnen fungeren.

4.2 Een gerichte aanpak en benadering van adolescenten

In deze paragraaf wil ik antwoord geven op de vraag hoé je je als CMV'er opstelt in het werk met adolescenten. Ik doel hier op de eerste ontmoeting en de verdere fasen in het werk. Ook hier maak ik een onderverdeling in subonderwerpen om een zo helder mogelijk beeld te scheppen van de aanpak en benadering die in mijn visie het meest geschikt is, uiteraard met het oog op de veranderingsprocessen binnen de adolescentie.

Er is een trend opgetreden waarbij er een verschuiving plaatsvindt van overdracht naar participatie (De Waal, 2004). Hier gaat het erom dat kwaliteit ontstaat wanneer ze geactiveerd wordt in tegenstelling tot tekorten of incompetenties bijspijkeren. Deze trend sluit in mijn ogen goed aan bij de stijl en aanpak van de CMV'er.

4.2.1 Vertrekpunt van de CMV'er ; de coachende stijl

In mijn visie is de coachende stijl van werken het meest geschikt voor adolescenten, omdat deze het beste aansluit op de problematiek binnen de adolescentie, zoals bijvoorbeeld laag zelfvertrouwen, demotivatie, keuzes maken en botsingen met verwachtingen van de omgeving. De stijl van werken van de CMV'er loopt als rode draad heen door de rolvervulling. Voorop gesteld staat affiniteit met de doelgroep centraal. Bij een coachende stijl gaat het om een;

- positieve benadering;
- activerende werkwijze;
- heldere spiegel voorhouden;
- gelijkwaardig handelen.

Positieve benadering

Een adolescent heeft in mijn visie naast het moeilijke proces van opgroeien en de mogelijke belemmeringen ook plezier en enthousiasme nodig. Wanneer er zich belemmeringen voordoen kunnen die als heel belastend ervaren worden. Een verlies in eigen emoties, gevoelens en gedachten is dan zeker een mogelijkheid. De kracht van de CMV'er ligt in een positieve benadering. Enthousiasme en uitgaan van het goede van een persoon kunnen hem helpen geloven in zichzelf. Bovendien kunnen positieve ervaringen een jongere helpen om door de bomen het bos weer te zien. De CMV'er dient een manier te vinden waarin minder leuke dingen wel aan de orde gesteld kunnen worden. Hij kan dit bespreken, maar moet het gesprek in mijn ogen altijd afsluiten met iets positiefs. Jongeren putten veel kracht uit positieve ervaringen.

Heel concreet zou dit kunnen betekenen dat daar complimenten bij horen, maar ook een gericht stappenplan met kleine stapjes waar het voor de adolescent na elke stap helder is welk doel hij heeft bereikt.

Bij het werken met adolescenten dient een CMV'er rekening te houden met het feit dat negatieve ervaringen ervoor gezorgd hebben dat adolescenten het vertrouwen in zichzelf, maar ook in de omgeving hebben verloren. Hierdoor is er sprake van een neerwaartse spiraal. Door met iemand uit te gaan van hetgeen hij wél kan, biedt dat hem geloof in zichzelf en perspectief voor een betere toekomst.

In dit verband denk ik dat een vorm van afleiding ook perspectief biedt. Bewegingsvrijheid geeft de jongere ruimte zichzelf te zijn, maar ook te genieten van positieve aandacht. Concreet denk ik aan leuke activiteiten die niets te maken hebben met de belemmeringen en problematiek, voor de afwisseling en een algemeen positiever welbevinden.

Activerende werkwijze

Bij een activerende werkwijze gaat het erom dat je als CMV'er een doel stelt dat de jongere op eigen kracht aan zichzelf laat werken. Je biedt hem geen pasklare oplossingen aan, maar laat hem de mogelijkheden zien waardoor hij zelf gaat inzien hoe hij dingen aan moet pakken. Ook denk ik dat je de jongere kan prikkelen en stimuleren om dingen te doen, simpelweg door het hem te laten ervaren. Zo kan je de jongere vertellen dat wanneer hij nooit iets probeert, dan ook niet weet of iets bij hem past. Je kan op deze manier mogelijke kwaliteiten die in de persoon verborgen liggen aanwakken en hem hiermee kennis laten maken. Zo help je de jongere gerichte keuzes te maken en te experimenteren waardoor hij meer achter zijn eigen persoon komt. Bij activering ligt het accent op persoonlijke ontplooiing en ontwikkeling. De benadering bij individuele trajectbegeleiding is steeds dezelfde; elk restant aan motivatie is een aanknopingspunt van waaruit verder kan worden gewerkt (Spierts, 2000).

Heldere spiegel voorhouden

Als CMV'er mag je m.i. de mogelijkheden bespreken en de adolescent zelf laten inzien wat de mogelijke consequenties zijn van zijn gedrag. Hiermee keur je het niet af, maar laat je hem er zelf achterkomen of bepaald gedrag wel of niet verstandig is. Zo vind ik ook dat je niets moet opdringen. Op die manier ervaart de jongere de minste druk. *In principe moet je ook niets in het leven, mits je de consequenties aanvaardt.* In het geval van voortijdig schoolverlaten betekent dit concreet dat hij inderdaad niet naar school hoeft te gaan, maar met het oog op de toekomst en zijn wensdromen is het wel verstandig om wel een diploma te halen.

Gelijkwaardig handelen

Hoe je je opstelt als CMV'er in het begin is bepalend voor het verdere verloop van het contact. Voor een eerste ontmoeting lijkt het mij goed om van de belangstelling van de adolescent uit te gaan door een punt te vinden waarop de interactie gebaseerd kan worden. Als begeleider mag je je niet autoritair opstellen. Begeleiden draait om het delen van verantwoordelijkheid. Autoritair of "koud" opstellen kan betekenen dat de adolescent dingen gaat achterhouden of denken dat hij niet als serieuze gesprekspartner wordt gezien. Wanneer je je aan de andere kant als CMV'er te kwetsbaar of onzeker opstelt, dan loop je de kans "uitgetest" te worden. Gelijkwaardig handelen houdt concreet in dat je de jongere als serieuze gesprekspartner ziet, zijn mogelijke problemen serieus neemt, in alle openheid dit bespreekt en een neutrale positie inneemt. Te afhankelijk en te joviaal opstellen lijkt misschien te werken in het begin, maar ik denk dat de jongere juist jou als CMV'er op die manier na verloop van tijd niet meer serieus neemt.

Samengevat kan ik stellen dat deze coachende stijl het meest effectief is omdat er een neutrale positie wordt ingenomen en de adolescent weinig druk ervaart. Bovendien ben je begeleider en leg je de nadruk op het feit dat de jongere ook zelf verantwoordelijkheden moet dragen. Wanneer de jongere dit beseft, dan zal hij eerder vanuit zijn intrinsieke motivatie gerichte keuzes maken voor zijn verdere levensloop.

4.2.2 Contact leggen en onderhouden

Goed contact is een belangrijke basis voor het aangaan van een relatie. Bij het allereerste contact (kennismaken en kennis nemen van) vind ik het belangrijk om een zekere indruk te maken door te letten op de uitdrukking van je gezicht. Oogcontact houden (sterk communicatiemiddel), een ferme handdruk en variatie in intonatie laten merken dat je met beide benen op de grond staat. Gebaren en bewegingen zijn soortgelijke overbrengers van boodschappen. Enige variatie hierin geeft de jongere het gevoel dat je een "positief" persoon bent in je werk als CMV'er en hier ook met de jongere de nadruk op gaat leggen.

Een gesprek op gang houden geeft een jongere een zekerder gevoel geven. Je moet je dan wel goed concentreren op de jongere en persoonlijke belangstelling tonen.

Contact *onderhouden* is een tweede. Ik denk dat belangstelling en aandacht voor de adolescent continu aanwezig moet zijn, zeker voor een dialoog. Bovendien moet de jongere wel openstaan voor verandering. Voordat je tot dialoog kan komen moet er eerst vertrouwen zijn opgebouwd.

In het contact met de jongere kan ik stellen dat de CMV'er de adolescent zoveel *opheldering* moet geven dat hij daardoor in staat is de zaken op een rijtje te zetten en op eigen kracht verder te gaan.

Wanneer de adolescent dit niet oppikt moet de CMV'er kijken hoe het gesteld is met de vaardigheid tot zelfreflectie, zodat hij zijn eigen situatie kan overdenken. Wanneer een jongere hiermee worstelt, dan zou je hier samen met hem over kunnen praten en oefeningen kunnen geven om vertrouwd te worden met reflecteren. Ik denk wel dat niet voor iedere adolescent zelfreflectie goed werkt. Zo zijn er adolescenten die moeite hebben met relativeren. Als CMV'er kan je op een concrete wijze de adolescent leren hoe deze zich in concrete situaties dient te gedragen. In dit geval zou een rollenspel een goede werkvorm zijn. Wanneer de jongere weinig zicht heeft op hoe hij zou kunnen veranderen, dan kan je de adolescent als CMV'er stimuleren om dicht bij huis relaties aan te gaan. Op deze manier komt de jongere in aanmerking met ander gedrag. Hierdoor wordt zijn inzicht wellicht bevorderd.

Valkuilen in het werk als CMV'er met adolescenten zouden kunnen zijn dat de jongere een zekere onverschilligheid over zich heen heeft, waardoor jij als CMV'er de "moed" kan verliezen. Dit gevoel kan je m.i. vóór zijn door kleine doelen te stellen en je niet té afhankelijk op te stellen. Kleine doelen stellen voorkomt dat jij je aan een strak programma houdt en denkt dat de jongere het aankan. Zo zou je namelijk juist voorbij gaan aan belangrijke (ook al zijn ze niet altijd direct zichtbaar) terugkoppelingen van de adolescent. Wanneer je je niet te afhankelijk opstelt, kan de jongere niet de touwtjes in handen nemen. Kleine stapjes, realiseerbare doelen en niet teveel letten op waarneembaar gedrag zijn in mijn ogen van belang bij het werken met adolescenten.

Volgens L. Button (1997) kunnen er introspectieve gesprekken tussen de jongere en de begeleider plaatsvinden. Dit zijn gesprekken die pas kunnen plaatsvinden als er bij de jongere emotie is losgemaakt waarbij hij over zichzelf en zijn relaties is gaan nadenken. In dit soort gesprekken is een goede begeleiding gewenst, omdat jongeren dingen kunnen leren over zichzelf die zij nog niet wisten. Introspectieve gesprekken kunnen gaan over emoties die aan uitwendige gedragingen ten grondslag liggen. In mijn visie is de CMV'er tot op zekere hoogte in staat om dit soort gesprekken te voeren, wanneer het enigszins luchtig gehouden wordt en in een context geplaatst wordt. Anders ben ik van mening dat deze vorm van contact meer voor een gedragstherapeut is weggelegd. Wél kan de CMV'er in vertrouwelijke gesprekken achter beweegredenen van de adolescent komen en samen met hem zoeken naar een ander competent persoon of instelling die hier aan kan gaan werken.

Toegespitst op de twee psychosociale veranderingsprocessen, te weten sociale rolverandering en identiteitsontwikkeling wil hieronder nog enkele aandachtspunten aanhalen op het gebied van een aanpak en benadering van adolescenten.

Sociale rolverandering

Vanwege de rolverandering en de veranderende verwachtingen kan het voor een jongere moeilijk zijn om hierin keuzes te maken. De CMV'er dient perspectief te bieden en de voor- en- nadelen van een bepaalde overweging of keuze samen met de adolescent te bespreken.

Daarnaast moet je als CMV'er alles met "ik vind" beginnen. Zo voorkom je dat je iets oplegt en dat de adolescent druk ervaart. Verder kan je je wel (kijkend naar de mogelijkheden van de jongere) adviserend opstellen en een heldere gesprekspartner zijn.

Als CMV'er dien je rekening te houden met het milieu waar hij in opgegroeid is. Ik denk dat je naarmate het contact vordert, je hier achterkomt. Het bepaald in mate het gedrag van de jongere en zijn beweegredenen. Je komt hier ook achter in het contact dat je legt met de ouders en/of verzorgers van de jongere. Je zal in je werk als CMV'er je aanpak hier enigszins op aan moeten laten sluiten. Een jongere die erg vrijgelaten is tijdens zijn opvoeding zal niet goed reageren op een "strakke" of "zeer controlerende aanpak" in het begeleidingswerk. In het begeleidingswerk is dit voornamelijk een kwestie van "aanvoelen", maar wellicht ook in samenspraak met de adolescent.

In hoeverre een adolescent contact heeft met leeftijdsgenoten is ook een belangrijk element waar je rekening mee dient te houden. Je zou kunnen stimuleren om de jongere bepaalde gevoelens waar hij mee zit meer te laten integreren in het contact met anderen. Tevens kan de jongere meer experimenteren met opvattingen en normen en waarden, waardoor hij er beter achter komt waar hij waarde aan hecht. Daarnaast biedt het de jongere perspectief en kan hij zijn eigen gevoelens wellicht een betere plek geven.

De keuze en handelingsmogelijkheden die de maatschappij biedt, kunnen zowel bevorderend als belemmerend zijn. Als CMV'er kun je hier op inspelen door samen met de adolescent afwegingen te bedenken, maar bovenal de adolescent er op te wijzen dat verantwoordelijkheid van binnenuit moet komen.

Qua verwachtingen vanuit de omgeving ligt de rol van de CMV'er in het wijzen op het belang voor de adolescent hierin een eigen weg te kiezen.

Identiteitsontwikkeling

Veel adolescenten zijn onzeker, twijfelen over zichzelf en de toekomst en vinden het moeilijk hiermee om te gaan. Als CMV'er lijkt het mij dan ook van wezenlijk belang dat je de adolescent nooit het gevoel mag geven dat het een strijd is in het contact met jou. Anders glipt een persoon uit je vingers. Het vertrouwen dat is opgebouwd valt snel weg, indien de adolescent het gevoel krijgt dat hij tegen jou op moet boksen of zichzelf moet bewijzen. Daarnaast dien je rekening te houden met het feit of iemand zich wel of niet gemakkelijk voelt in nieuwe situaties. Wanneer dit niet het geval is moet je nooit "pushen", maar de adolescent de dingen in zijn eigen tempo laten doen.

Als CMV'er kun je aan het gevoel van eigenwaarde en een positiever zelfbeeld van de adolescent werken. Dit doe je door altijd uit te gaan van het goede van een persoon. Een negatief zelfbeeld bepaald en versterkt gevoelens van incompetentie en ook (de)motivatatie. Door juist te kijken naar de mogelijkheden en competenties zijn, biedt je perspectief voor de toekomst. Daarnaast kan het de adolescent weer een goed gevoel over zichzelf geven. Voor het versterken van je relatie als CMV'er met de adolescent kan je beter aandacht besteden aan de prettige kanten van het gedrag. Door positief om te gaan met de jongere bevordert je het zelfvertrouwen en een positiever zelfbeeld. Wanneer de jongere toch bepaald gedrag vertoont wat niet goed is en je hier hem op aan moet spreken, dan vind ik het belangrijk dat je je puur concentreert op het verkeerde gedrag en niet op hem als persoon zelf gaat zitten. Een jongere mag niet het gevoel krijgen dat hij zelf ter discussie staat, dit bevordert namelijk niet het zelfbeeld. Het enige wat besproken kan worden is het gedrag en dat is in principe veranderbaar.

Gedragsmatig gezien kunnen jongeren zich op vele manieren uiten die niet altijd zo bedoeld zijn. Als CMV'er kan je hier boven staan door door bepaald gedrag heen te prikken en niets persoonlijk aan te trekken. Zo kan zenuwachtig gedrag voor veel jongeren niet kwaad bedoeld zijn, maar juist een vorm van ontlading.

Wat betreft het proces van de identiteitsontplooiing kan je als CMV'er naar de persoonlijkheid kijken, namelijk iemands temperament en hoe snel hij uit evenwicht is. Dit kan betekenen dat je als CMV'er naast een stuk positieve aandacht, ook een persoon een goed gevoel kan geven door gesprekken luchtig te houden. Daarnaast kan je ook een stuk bevestiging geven aan de jongere, maar uiteraard alleen als hem dit verder helpt. Dit betekend dus niet iemands slechte zelfbeeld bevestigen, maar de adolescent een duw in de rug geven om iets te gaan doen. Als CMV'er sta je hier achter en geef je aan er vertrouwen in te hebben. Zo geeft bevestiging van zelfwaardering trots en voldoening en blijft het zelfbeeld intact (Kohnstamm, 1997).

Een CMV'er moet in mijn ogen ook wijzen op het feit dat fouten mogen. De autonome en verstandelijke jongere die hij acht te zijn, kan ook onverstandige keuze maken. Van fouten leer je juist en bovendien kan oud gedrag omgezet worden in nieuw en beter gedrag. Wanneer een jongere angstig is om iets fout te doen, dan kan je als CMV'er benadrukken dat er wel degelijk een "opvangnet" is. Als CMV'er maak je deel uit van dit omvangnet. Vervolgens ligt daar de taak om weer vooruit te kijken.

Als je het gedrag van de jongere wilt beïnvloeden moet je opbouwende kritiek geven. Kritiek is opbouwend als je duidelijk en precies aangeeft waar de kritiek op slaat; je zegt wat hij anders zou kunnen doen en zegt waarom het gedrag vervelend is (I. Bakker en M. Huisman, 1997). Door het op deze manier te doen blijf je de persoon zelf waarderen en blijft het zelfbeeld intact.

Als laatste denk ik dat de adolescentie de periode bij uitstek is om na te denken over jezelf. Waarom doe je de dingen zoals je ze altijd doet, en waarom ben je er niet tevreden over? Als CMV'er kan hier de taak liggen om dit goed te begeleiden. Een belangrijk doel bij deze begeleiding zou ik stellen als een goed gevoel van eigenwaarde stimuleren. M.i. kan je pas veranderen als je denkt het waard te zijn.

4.2.3 Werkvormen

In deze paragraaf bespreek ik enkele werkvormen die mij geschikt lijken in het werken met adolescenten en geef ik ook aan waarom. Deze koppel ik aan leertheorieën van hoofdstuk 1. Ik haal er elementen uit die in mijn ogen geschikt zijn in het werk met adolescenten.

De elementen uit sociale leer-en interactie theorie vind ik goed toepasbaar op adolescenten aangezien de hier- en nu ervaringen centraal staan en het accent op sociale vorming ligt. Houding, motivatie en verwachting komen hier aan bod. Er is veel aandacht voor zowel het persoonlijk als het maatschappelijk aspect uit het leven.

De humanistische psychologie heeft als uitgangspunt dat de mens eigen krachten kan ontwikkelen voor een zinvol en betekenisvol leven, door zich bewust te worden van de eigen mogelijkheden en leren deze te ontplooiën. Er wordt in deze theorie vooral gekeken naar de mogelijkheden en niet zozeer naar de belemmeringen en de blokkades die daaruit voortkomen. Eigen ervaringen, eigen keuzes en creativiteit staan centraal.

Ik vind de accenten van de humanistische psychologie geschikt voor het benaderen van adolescenten. Zeker in relatie tot de identiteitsvorming. Aangezien het hier en nu centraal staat, sluit het goed aan bij de positieve benadering van de CMV'er. Tevens wordt een negatief zelfbeeld gezien als een belemmering voor zelfverwezenlijking. Jongeren kampen toch vaak met een zwak zelfbeeld en onzekere gevoelens. Ik vind het in deze context dan ook belangrijk dat met name aan deze denkbeelden wordt gedacht.

Werkvormen die hier bij passen:

Groepsgesprek

De CMV'er moet in mijn ogen een luchtig groepsgesprek erg af laten hangen van de groep, op die manier heb je de meeste kans om iets te bereiken aangezien je dicht bij de belevingswereld blijft. Wel heb je de taak om het gesprek te sturen wanneer het een andere kant op lijkt te gaan die niet meer relevant voor de groep en het gesprek is.

Niet te hoge doelen stellen als CMV'er is m.i. een voorwaarde voor een goed groepsgesprek. De rol moet gericht zijn op interactie waardoor je vertrouwen wekt. Eigen inbreng en een positieve benadering lokt uit tot nieuw en beter gedrag. Overigens hoeft het niet alleen tot gedragsverandering te leiden; nieuwe opvattingen en kennismaking met andere normen en waarden kunnen de adolescent een beter perspectief bieden wat hem stimuleert tot het maken van gerichte keuzes.

Spel

Een spel waarbij mogelijke belemmeringen bespreekbaar worden gemaakt kan goed helpen in het overzichtelijker maken van mogelijkheden. Zo denk ik aan het Kwaliteitenspel waarbij de jongere zelf en de overige deelnemers elkaar kaarten geven. Op deze kaarten staan zowel (positieve en negatieve) karaktereigenschappen als vaardigheden. Op deze manier kan je als CMV'er goed analyseren hoe de adolescent zichzelf ziet, hoe de omgeving hem ziet en vervolgens hoe de adolescent weer op de feedback reageert.

Een andere draai die de CMV'er er in mijn visie aan zou kunnen geven is dat elke kaart met een negatieve eigenschap, bijvoorbeeld besluiteloos, pas gegeven mag worden als het negatieve kenmerk wordt omgezet in iets positiefs. Zo kan iemand die besluiteloos is juist iemand zijn die reflectief goed is en weloverwogen keuzes maakt. Op die manier benader je de adolescenten op een positieve manier.

Rollenspel

Door middel van oefenen wordt een adolescent vertrouwd met bepaalde rollen. Bijvoorbeeld een rollenspel waarbij de adolescent kan oefenen met assertiviteit. Een onzekere jongere zal hier misschien moeite mee hebben. Als CMV'er kan je hem stimuleren en te activeren om het te doen. Ik kan me voorstellen dat dit voor een adolescent heel bevrijdend kan worden ervaren. Met een rollenspel kan de jongere wennen aan een situatie die zich in de toekomst voor kan doen (bijvoorbeeld een toelatingsgesprek op school), maar het kan ook helpen om een patroon in zijn gedrag te doorbreken waardoor nieuw en beter gedrag wordt uitgelokt.

Een in mijn ogen onmisbare rol in de begeleiding als CMV'er is het gebruik van humor. Humor is namelijk een manier om veilig afstand te nemen van de huidige situatie en heeft bovendien invloed op de sfeer wat als resultaat kan hebben dat de adolescent zich goed voelt en het als een positievere ervaring beleeft.

Video, multimedia

Andere werkvormen zoals video en internet zijn geschikt, omdat ze dicht op de belevingswereld van de jongere zitten. Internet is een prima medium om de zelfredzaamheid van de jongere te bevorderen. Als het gaat om tonen van films of documentaires, dan denk ik dat het vooral herkenbaar moet zijn voor de jongere. Op die manier kunnen ze zich sneller identificeren. Bovendien moet het niet te lang duren, omdat jongeren snel hun interesse kunnen verliezen als ze niet direct doorhebben waarvoor ze iets doen en waarvoor het dus goed is.

Als laatste zou ik willen noemen dat een afwisseling van bovenstaande werkvormen plus een vorm van individuele begeleiding het meest effectief is. Zo blijft het vanwege de veelzijdigheid interessant voor een adolescent. Als CMV'er moet je wel altijd bedacht zijn op interactie. Je bent met een jongere bezig en hij met jou. Er is dan sprake van tweerichtingsverkeer.

4.3 Algemene conclusie

De adolescent moet loskomen van zijn ouders en een persoonlijke levensstijl vinden. Deze levensstijl moet een individuele door hemzelf als harmonisch ervaren wijze van omgaan met zijn eigen behoeften en met andere mensen zijn en hij moet een voor hem aanvaardbare plaats vinden binnen het netwerk van sociale rolverhoudingen. Hij moet kiezen voor volwassen sociale rollen, waar hij tevreden mee is en zich in kan geven.

Vanwege het moeilijke proces van opgroeien luidde de centrale vraagstelling van deze scriptie:

"Hoe kan de CMV'er inspelen op en ondersteunen in de veranderingsprocessen die een jongere in de adolescentieperiode ondergaat?"

De CMV'er dient zich bewust te zijn van het psychologische en sociologische aspect in het werken met adolescenten. In deze scriptie ben ik dan ook ingegaan op de twee processen door ze te bekijken vanuit de twee perspectieven. Vanuit psychologisch perspectief heb ik gekeken naar leerprocessen en de identiteitsvorming en vanuit sociologisch perspectief ben ik gaan onderzoeken welke invloed de omgeving hierop heeft.

In het praktijkgedeelte ben ik op zoek gegaan naar mogelijke problematiek die ervaren kan worden. Deze uit zich voornamelijk in tegenstrijdige gevoelens, druk uit de omgeving en moeite hebben met gerichte keuzes maken voor de levensloop. Een negatief zelfbeeld en onzekere gevoelens komen doorgaans terug binnen die veranderingsprocessen.

De CMV'er kan een goede positie innemen om dit proces te begeleiden. Als het gaat om de rol van de CMV'er vind ik dat hij op vijf vlakken moet zitten:

- als signaleerder;
- als bemiddelaar;
- als vertrouwenspersoon;
- als activeerder, stimuleerder en animeerder;
- als ontwerper van een goede leeromgeving.

Bij *signaleren* gaat het om doeltreffend observeren. Dit houdt concreet in dat hij bedacht moet zijn op signalen, welke zich veelal uiten in non-verbaal gedrag. Vervolgens moet je een vermoeden altijd uitspreken naar de adolescent zelf toe. Dit kan enerzijds uitlokken tot nog meer inzicht in het doen en laten van de adolescent en anderzijds houdt je op die manier een open relatie wat vertrouwen schept.

Bij de rol van *bemiddelaar* vind ik het belangrijk dat de CMV'er zich bewust is van het feit dat hij een doorverwijzende functie heeft. Dat wil zeggen dat hij indien nodig de verantwoordelijkheid ook bij iemand anders kan leggen. De CMV'er is geen hulpverlener, dus dient niet te gaan wroeten in iemands verleden. Enige achtergrondkennis is wel een belangrijke basis om bepaald waarneembaar gedrag beter te kunnen verklaren. Echter, werken aan problematiek van psychosociale aard mag niet. Een CMV'er beschikt verder over voldoende

agogische kwaliteiten, waardoor hij in het netwerk om een jongere heen kan fungeren als bemiddelaar. Hij moet dan ook op de hoogte zijn van dit netwerk en ieders afzonderlijke beweegredenen om een helder beeld te krijgen en een gericht plan op te stellen in zijn werk met de jongere. Zo blijf je door verschillende werkvormen te gebruiken als CMV'er een aanvulling en ondersteuner en voorkom je dat de mensen in dit netwerk elkaar in de weg gaan staan. Dit laatste kan uiteraard beklemmend worden ervaren door de adolescent en een CMV'er moet juist de belemmeringen en blokkades verminderen.

Een CMV'er is zeker ook een *vertrouwenspersoon*. Vertrouwen is m.i. de basis voor het hebben van een relatie. Dit geldt zowel voor sociale relaties met mensen uit de omgeving als voor de CMV'er en de adolescent. Openheid verschaffen in gesprekken vind ik dan ook heel belangrijk, omdat vertrouwen tussen de CMV'er en de adolescent op die manier opgebouwd kan worden.

Een andere belangrijke rol die de CMV'er kan vervullen is die van *activeerder, stimuleerder en animeerder*. Hij moet de jongere prikkelen om te veranderen of de jongere motiveren zelf aan zijn situatie te laten werken. De CMV'er kan samen met de jongeren kijken naar de kwaliteiten en deze bevorderen. Als een jongere zich bewust wordt van zijn competenties, helpt dit hem om iets te doen aan zijn situatie en gerichte keuzes te maken voor zijn toekomst.

Als laatste zie ik de CMV'er in het werk met adolescenten als *ontwerper van een goede leeromgeving*. Aangezien levenslang en levensbreed leren steeds belangrijker wordt gevonden en sociale competenties in de volwassen wereld onmisbaar zijn, zie ik hier een belangrijke rol van de CMV'er. Door zinvolle activiteiten te organiseren waar ook voldoende ruimte is voor ontspanning, draag je bij aan een positief welbevinden van de adolescent. Een combinatie van individuele begeleiding en afwisseling met zinvolle activiteiten lijkt mij het meest ideaal in het werk met adolescenten.

Als het gaat om een aanpak en benadering van adolescenten is de coachende stijl het meest geschikt. Deze stijl fungeert als vertrekpunt voor de CMV'er en loopt als rode draad heen door de rollen die de CMV'er kan vervullen. Bij deze werkwijze van de CMV'er gaat het om:

- een positieve benadering; de CMV'er richt de aandacht vooral op mogelijkheden en kwaliteiten. Hij werkt vanuit geloof in potenties en kwaliteiten van mensen en niets is hem, als het gaat om gedrag en karakter, vreemd;
- een activerende stijl: de CMV'er richt zich op het bevorderen van zelfsturing en probleemoplossend vermogen. Op deze manier wordt de intrinsieke motivatie bevordert;
- een heldere spiegel voorhouden; de CMV'er geeft eerlijke feedback en wijst op consequenties, maar oefent geen druk uit;
- gelijkwaardig handelen; de CMV'er neemt een neutrale positie in en ziet de adolescent als serieuze gesprekspartner en bespreekt alles in openheid met de jongere.

Op deze manier neemt de CMV'er een neutrale positie in waardoor de adolescent weinig druk ervaart. Bovendien leg je de nadruk op het feit dat de jongere zelf ook verantwoordelijkheden moet dragen. Wanneer de jongere dit beseft, dan zal hij eerder vanuit zijn intrinsieke motivatie gerichte keuzes maken voor zijn verdere levensloop.

Goed contact leggen en onderhouden is zeer belangrijk in het werk met adolescenten. Dit komt aan op het empathisch vermogen van de CMV'er. Een betrokken houding, een rustige uitstraling en perspectief bieden door in te spelen op de mogelijkheden van de adolescent kunnen hem helpen om met de twee ontwikkelingstaken om te gaan. Kleine stappen en lage doelen stellen maakt het contact, voor zowel de CMV'er als de adolescent, optimaal.

De CMV'er kijkt niet naar het verleden maar moet wel over enige achtergrondkennis beschikken waardoor beweegredenen van de adolescent helder worden en hij zijn aanpak en werkwijze hier op aan kan passen. Deze achtergrondkennis kan verkregen worden tijdens individuele vertrouwelijke gesprekken, maar ook middels werkvormen en opdrachten.

Tevens wil ik benadrukken dat een CMV'er kan werken aan het gevoel van eigenwaarde door de adolescent te laten ervaren en bezig te laten zijn met zijn kwaliteiten. Competenties aanwakken zijn in mijn ogen nog altijd effectiever van incompetenties bijspijkeren.

Naast het netwerk wat vaak om adolescenten die problematiek ervaren heen zitten is de CMV'er een goede aanvulling. De essentie in het CMV-werk ligt in mijn ogen dan ook in het positief benaderen van jongeren. Het enigszins onder ogen krijgen van mogelijke belemmeringen en blokkades is wel weggelegd voor de CMV'er, maar hij dient wel de verantwoordelijkheid voor problematiek van psychosociale aard bij betreffende personen neer te leggen die hier in gespecialiseerd zijn. Vervolgens kan de CMV'er met de jongere een plan uitstippelen gericht op een (betere) toekomst. Altijd vooruit kijken en hier samen met de adolescent oplossingen voor vinden kenmerken de kracht van de CMV'er. Tevens is de CMV'er in staat om (zinvolle) activiteiten te ontwikkelen voor een positief welbevinden van de adolescent.

Deze scriptie is idealistisch geschreven, maar ik ben mij wel bewust van het feit dat het ook van de organisatie waar de CMV'er werkzaam is afhangt of hij zijn werk naar behoren kan uitoefenen. Met het oog op de vele bezuinigingen, maar ook de verwachtingen vanuit de gemeenten als het gaat om kwantiteit, ben ik mij bewust van het feit dat het wellicht moeilijk is om je eigen grenzen te stellen binnen je werk. Een CMV'er is weliswaar getraind in het reflecteren, maar reflecteren op je eigen persoonlijke ontwikkeling binnen de organisatie waar je werkzaam bent, is minstens zo belangrijk. Binnen een organisatie als het Leerwerk Centrum zie ik duidelijk een functie voor een CMV'er weggelegd. Als laatste wil ik benadrukken dat verschillende elementen in het werken met adolescenten, zoals uitvoerig beschreven in deze scriptie, ook gebruikt kunnen worden in het algemene sociaal cultureel werk. De positieve benadering van de CMV'er gericht op de toekomst heeft op ieder mens, jong of oud, voorbeeldige leerling of voortijdig schoolverlater, zeker of onzeker persoon, een goede invloed.

Nawoord

Het moge duidelijk zijn dat opgroeien een moeilijk en ingewikkeld proces is. Door een sterk netwerk van personen, een goede samenwerking en een enthousiaste CMV'er die altijd vooruit kijkt, is het in mijn ogen mogelijk samen met een adolescent te werken aan de problematiek die hij ervaart met het vinden van een eigen stijl en een plek in de maatschappij. Opgroeien doe je dan ook niet alleen...

In deze scriptie ben ik zelf enorm veel te weten gekomen over adolescenten en de veranderingsprocessen. Het blijft lastige materie aangezien er veel factoren een rol spelen die invloed kunnen uitoefenen op het gedrag van de adolescent. Persoonlijkheid en ervaringen zijn bij iedere adolescent anders. Door de literatuurstudie en de koppeling aan mijn eigen inzicht ben ik in staat geweest een eigen visie te ontwikkelen die ik graag wil toepassen in mijn verdere loopbaan.

Ter afsluiting wil ik een gezegde meegeven ter overdenking welke in mijn ogen goed aansluit op hetgeen waar ik in deze scriptie op in ben gegaan:

“Er is nergens iemand te vinden die niet in staat is meer te doen dan hij denkt te kunnen”
Henry Ford

Roos M. Raab
Juni 2005

Literatuur

- * Agerbeek, M. (1997). *Chronische spijbelaars. De grenzen van de leerplicht*. De Bezige Bij, Amsterdam.
- * Bakker, I. & Huisman, M. (1997) *Positief omgaan met kinderen*. Van Gorcum & Comp. B.V., Assen.
- * Beemen, L. van (1995) *Ontwikkelingspsychologie*. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- * Bolhuis, S (2001) *Leren en veranderen bij volwassenen, een nieuwe benadering*. Coutinho, Bussum.
- * Button, L. (1977) *Groepswork met adolescenten*. G.F. Callenbach, Nijkerk.
- * Dijkman, W. M. (1993) *Didactiek en lerende volwassenen: leren professionaliseren*. Spruyt, van Mantgen & De Does B.V., Leiden.
- * Erikson, E.H. (1971) *Identiteit, jeugd en crisis*. Het spectrum, Utrecht/Antwerpen.
- * Kohnstamm, R. (1997) *Kleine ontwikkelingspsychologie, III de adolescentie*. Bohn Stafleu Van Loghum, Houten/Diegem.
- * Schreuder Peters, R.P.I.J. & Boomkamp, J.W. (1998) *Psychologie: de hoofdzaak*. Educatieve Partners Nederland B.V., Houten.
- * Spierts, M. (2000) *Balanceren en stimuleren: methodisch handelen in het sociaal-cultureel werk*. Elsevier/De Tijdstroom.
- * Spierts, M. (2000) *Werken aan openheid en samenhang: een nadere verkenning van culturele en maatschappelijke vorming*. Elsevier, Maarssen.
- * Swaan, A. de (1999) *De mensenmaatschappij: een inleiding*. Bert Bakker, Amsterdam.
- * Traas, M. (1977) *Opvoeden tot samenleven*. G.F.Callenbach B.V., Nijkerk.
- * Traas, M. (1986) *Opvoeding in verandering*. Intro, Baarn.
- * Waal, V. de (2004) *Uitdagend leren: culturele en maatschappelijke activiteiten als leeromgeving*. Coutinho, Bussum.
- * Wit, de J. & Veer, van der G. (1979) *Psychologie van de adolescentie*. G.F. Callenbach B.V., Nijkerk.

Internetbronnen:

www.pedagogiek-online.nl
www.lerarenopleidingvorselaar.be